

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Bakalářská práce

Markéta Tučková

Rozvod ve 21. století

Divorce in the 21st century

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své bakalářské práce PhDr. Daně Hamplové Ph.d. za cenné rady, připomínky, trpělivost a věnovaný čas.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Markéta Tučková

Abstrakt:

Tato bakalářská práce se zabývá rozvodem a vývojem rozvodové situace do počátku 21. století. Popsány jsou základní oblasti problematiky rozvodů, záporné i kladné důsledky rozvodů, specifické dopady rozvodů na děti, historický vývoj právní úpravy rozvodů a její současná podoba a aktuální vývojové trendy v České republice. Empirická část práce analyzuje proměny názorů české populace na rodinu a rozvod mezi lety 1991 a 2008 a sociální dědičnost rozvodového chování a alternativních postojů k rodině a manželství na základě dat z roku 2008.

Klíčová slova:

Rozvod, rodina, děti

Abstract:

This bachelor thesis deals with divorce and the history of divorce situation till the beginning of the 21st century. It describes the essential divorce problem areas, lists both negative and positive divorce consequences, specific effects of divorce on children, historical evolvement of legal regulations of divorce and their present-day form and current development trends in the Czech Republic. Empirical part of the thesis analyses opinion shifts on family and divorce in Czech population between years 1991 and 2008 and social heredity of divorce behaviour and alternative attitudes towards family and marriage based on the data from 2008.

Keywords:

Divorce, family, children

Obsah

Úvod.....	7
Teoretická část	9
1. Rodina.....	9
1.1 Základní vymezení.....	9
1.2 Proměny rodinných funkcí.....	10
2. Rozvod.....	12
2.1 Obecné poznatky.....	12
2.1.1 Základní vymezení.....	12
2.1.2 Důvody rozvratu manželství.....	13
2.1.3 Příčiny růstu rozvodovosti	15
2.1.4 Klady a zápory rozvodu	15
2.2 Rozvod a děti	17
2.2.1 Negativní dopady rozvodu.....	18
2.2.2 Pozitivní dopady rozvodu	18
2.2.3 Dopady rozvodu v dospělosti	19
2.3 Právní úpravy rozvodů.....	20
2.3.1 Historický vývoj právní úpravy rozvodů v české společnosti od roku 1918.....	20
2.3.2 Současná právní úprava rozvodů v České republice	23
2.4 Demografický pohled na rozvod.....	24
2.4.1 Demografický vývoj rozvodů v ČSR a ČR	24
2.4.2 Aktuální situace	26
3. Empirická část.....	27
3.1 Popis výzkumu.....	27
3.2 Cíl práce	27
3.3 Hypotézy	28
3.4 Struktura datového souboru	29

3.5 Analýza vývoje v letech 1991-2008	31
3.5.1 Hodnoty a hodnota rodiny	31
3.5.2 Instituce manželství	34
3.5.3 Ospravedlnitelnost rozvodu	36
3.5.4 Děti a rozvod.....	37
3.5.4.1 Domov s oběma rodiči	38
3.5.4.2 Podřízení se zájmům dětí	39
3.6 Sociální dědičnost rozvodového chování a názorů.....	41
3.6.1 Zprostředkovaná zkušenost respondentů s rozvodem	41
3.6.2 Vyrůstání v neúplné rodině.....	45
3.6.2.1 Vyrůstání pouze s otcem	46
3.6.2.2 Vyrůstání pouze s matkou.....	46
3.6.2.3 Vyrůstání s jedním z rodičů	47
Závěr	49
Seznam použité literatury	51
Přílohy.....	54

Úvod:

Bakalářská práce se zabývá problematikou rozvodů, zejména současnou situací. Rozvod je v dnešní době stále aktuálnějším tématem, neboť jeho počty postupně vzrostly do bodu, kdy se z původně okrajové záležitosti stala záležitost celospolečenská. Tento fenomén zaujal místo v životech značné části populace a stal se jejich běžnou součástí: jen málokdo může říct, že s rozvodem nemá žádnou zkušenost, ať už vlastní, či zprostředkovanou někým z okruhu blízkých. Rozvod tak zasahuje všechny oblasti života a ovlivňuje nejen jeho aktéry, ale i další osoby, zejména děti rozvedených rodičů. Vzhledem k tomu, že rozvodem v současnosti končí téměř polovina manželství a výrazný pokles v budoucnosti není příliš pravděpodobný, zaslouží si daný jev zvýšenou pozornost. Cílem práce tedy je přiblížit základní oblasti problematiky rozvodů, popsat aktuální vývojové trendy a analyzovat současné názory populace České republiky na rodinu a rozvod.

Výraznou proměnou prochází také rodina, s tématem úzce související: současná rodina ztrácí významnou část svých dřívějších funkcí i stabilitu a rozvod navíc napomáhá šíření netradičních rodinných uspořádání (zejména neúplných a rekonstruovaných rodin), významně odlišných od původní kompletní rodiny, kterou bylo donedávna možné považovat za standard. Proto se úvodní část věnuje stručnému vymezení rodiny, rodinných funkcí a jejich proměn.

Práce je rozdělena na teoretický a empirický oddíl. Teoretická část kromě zmiňovaného popisu rodiny shrnuje základní poznatky o rozvodu, tedy jeho vymezení, důvody rozvratu manželství a obecné příčiny růstu rozvodovosti. Aby nebyl pohled příliš jednostranný, popisuje jak záporné, tak i kladné dopady rozvodu na zúčastněné. Zvýšená pozornost bývá věnována dětem z rozvrácených rodin a ani zde není možné toto bohatě zkoumané téma opomenout, oblasti dopadů rozvodu rodičů na děti a naopak vlivu dětí na rozvod je proto věnována zvláštní kapitola. Popsána je dále rozvodová situace v České republice, konkrétně demografický vývoj a aktuální stav české populace. Protože rozšíření rozvodů a jejich celospolečenské i individuální vnímání ovlivňují do značné míry zákony na ochranu instituce rodiny a manželství, je jeden z oddílů práce zaměřen právě na právní předpisy upravující rozvod.

Empirická část vychází z analýzy dat Evropského výzkumu hodnot pro Českou republiku z let 1991-2008 a věnuje se změnám v rozvodovém chování a názorech na rodinu a rozvod a dědičnosti tohoto chování a názorů mezi generacemi. Jejím záměrem je zjistit, zda se názory

respondentů na rozvod vyvíjejí v souladu se změnami v rodinných uspořádáních a hodnotách, jak je popisuje teoretický úsek práce, tedy ve směru vyšší tolerance a individualizace.

1. Rodina

1.1 Základní vymezení

Na úvod je klíčové vymezit samotný pojem rodina, definovat rodinu samu o sobě je však komplikované – neexistuje totiž jednotná koncepce a je nutné brát v potaz velké množství různých aspektů. V jednom z nejzákladnějších pojetí „rodina představuje skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí“ (Giddens 1999: s. 156). Komplexnější vymezení pak přidávají či akcentují další hlediska. Z pohledu psychologie, který se zaměřuje na jedince a mezilidské vztahy, rodinu navíc spojuje vzájemná pomoc a rodina je tedy „skupinou, která svým členům poskytuje bezvýhradnou akceptaci jejich lidské existence, ochraňující prostředí (hmotné i sociální), zajištění životních potřeb, vzájemnou podporu a východisko a zprostředkující článek při pronikání do makrosociálního prostředí“ (Černá 2001: s. 19).

Ze sociologického hlediska, tedy hlediska na globálnější úrovni, je rodina „původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje“ (Velký sociologický slovník 1996: s. 941). Sociologie tedy do pojetí rodiny dále zahrnuje minimálně čtyři další základní aspekty oproti základnímu vymezení a popisuje rodinu jako součást sociální struktury každé společnosti¹, jako sociální prostředí, sociální kontext vývoje jedince² a jako „základní společenskou instituci, pro kterou v plné míře platí, že vytváří vzory chování, uspořádané kolem koncepce nebo ideje vycházející z určitých hodnot, cílů, omezení a jiných tlaků stimulujících organizované aktivity.“ Také lze tvrdit, že „...instituce rodiny je základnou vzniku a změny společenských systémů hodnot a norem.“ Základní rodinnou skupinou je rodina nukleární³ (Velký sociologický slovník 1996: s. 941).

---

¹ „...společnost je spíše souborem rodin než souborem jednotlivců.“ (Velký sociologický slovník II. svazek 1996, str. 941)

² „...rodina většinou poskytuje dítěti základy socializace a po celý život je člověku významnou referenční skupinou.“ (Velký sociologický slovník, tamtéž)

³ Za rodinu nukleární (také jadernou, elementární, manželskou apod. bývá označována „rodinná skupina tvořící společnou domácnost a složená z rodičů a jejich vlastních, event. adoptovaných dětí. ...Je to malá, intimní, relativně uzavřená skupina, v níž převažují bezprostřední, důvěrné osobní kontakty, silně motivované pudově a citově, která je ale charakterizována i společnými zájmy a vysokým stupněm solidarity.“ (Velký sociologický slovník, tamtéž)

1.2 Proměny rodinných funkcí

V závislosti na konkrétním vymezení rodina plní (či by měla plnit) různé funkce, které jí přísluší. Jak upozorňuje Petra Černá, „...tyto funkce se vyvíjí v souvislosti se společenskými změnami a proměnou kulturních faktorů, které ovlivňují postavení rodiny ve společnosti i vztahy uvnitř rodiny. Moderní rodina pozbyla některé ze svých dřívějších funkcí. Jiné funkce pouze ztratily (popř. získaly) na důležitosti“ (Černá 2001: s. 19). O výrazných proměnách v této oblasti pojednává také Ivo Možný: ač podle něj instituce rodiny patří k nejstabilnějším výtvorům naší civilizace, minimálně od konce první světové války se začala výrazně proměňovat. Změny dělí do sedmi základních okruhů: jedná se o pád monopolu rodiny na legitimní sex, který v křesťanském kulturním okruhu po staletí měla, a všeobecnou legitimizaci sexu předmanželského; o oslabení (či zánik) monopolu manželství na plození a socializaci dětí, spojené s prudkým nárůstem počtu dětí narozených mimo manželství; o růst individualistického klimatu a růst hodnoty svobodné volby a osobní nezávislosti na úkor hodnoty odpovědnosti, což vede k výraznému poklesu vlivu rodiny původu na potenciální rodinu prokreační (výběr provádějí sami partneři, ne jejich rodiče) a destabilizaci společnosti z hlediska přenosu majetku, sociálního statusu a kulturního habitu; o odmítnutí nezrušitelnosti manželství a pojetí manželství jako občanské smlouvy, právního kontraktu mezi dvěma lidmi, který je vypověditelný z obou stran, s čímž se nutně pojí nárůst v počtu rozvodů a opakovaných manželství; o prudký pokles porodnosti od 70. let, tedy snižování počtu dětí v rodinách a šíření celoživotní dobrovolné bezdětnosti; a o změny v pojetí rodičovství a konceptu mužské a ženské role, protože péče o rodinu již netvoří celoživotní náplň a ženy se plnohodnotně zapojují do pracovního procesu, což přináší radikální proměnu obsahu genderových rolí. Poslední oblastí změn je ztráta řady tradičních funkcí rodiny v důsledku zejména prohlubující se dělby práce a rozvoje speciálních institucí: nejprve došlo k odluce bydliště a pracoviště a tedy vzdálení námezdně zaměstnaného muže od rodiny, poté také k převzetí dříve nezastupitelných funkcí rodiny formálními organizacemi (Možný 1990 a 2008). „Škola převzala vzdělávání dětí a masmédiu zrušila monopol rodiny na jejich socializaci k respektovaným hodnotám a správnému životnímu stylu. Lékaři, nemocnice a síť sociálních zařízení převzaly od rodiny péči o nemocné, staré a postižené. Rodině zůstal konzum, zábava a citové bezpečí, z čehož jen v tom posledním je ještě nenahraditelná“ (Možný 2008: s. 21).

Přese všechny výše uvedené a nepopíratelně významné změny je zde stále klíčový důraz na nezastupitelnost rodiny a stabilitu této instituce. Ač byly některé funkce výrazně potlačeny

či zcela nahrazeny institucemi jinými, rodina jich stále zastává velmi pestrou škálu a neexistuje mechanismus, který by ji dokázal plošně a plnohodnotně zastoupit. Z těchto funkcí můžeme vydělit čtyři nejzákladnější: považují se za ně funkce reprodukční, materiální, výchovná a emocionální (Černá 2001).

Právě výrazné proměny v povaze rodiny a její rostoucí nestabilita vedou k ohrožení zajištění potřeb členů rodiny a k nemožnosti plnění popsaných funkcí: aby totiž mohly být optimálně plněny, je nutná přítomnost všech rodinných členů. Vzhledem k tomu, že prioritním posláním rodiny je péče o děti, důraz je kladen zejména na přítomnost obou rodičů. Není-li tento předpoklad možné naplnit, rodina se rozpadá a její funkce jsou narušeny. Nejklasičtějším případem rozpadu rodiny v dnešní době je právě rozvod manželství (Černá 2001).

2. Rozvod

2.1 Obecné poznatky

2.1.1 Základní vymezení

Rozvod bývá nejčastěji chápán jako „právní zrušení manželství během života obou partnerů, jemuž předchází jeho reálný rozpad“ (Velký sociologický slovník 1996: s. 955). Jedná se o významnou životní událost s celou řadou sociálních důsledků. Patří mezi ně zejména narušení fungování rodiny a výchovy dětí, změny v socioekonomickém statusu členů původní rodiny, jejich způsobu života a zaměstnání. Podmínky zániku manželství jsou ve většině společností vymezeny psaným či alespoň zvykovým právem, převážně proto, aby byla zajištěna péče o nezletilé děti. Jediným platným právním prostředkem zániku manželství je u nás v současnosti rozvod (Velký sociologický slovník 1996). Přestože jsou rozvraty manželství staré jako instituce manželství samotná, historicky je existence rozvodu problematická. Zejména kultury ovlivněné křesťanstvím považovaly v minulosti manželství za posvátné a takřka nezrušitelné a rozvod tedy povolovaly jen výjimečně. Postupný vývoj však jednoznačně směřuje k usnadnění rozvodů a oslabení negativního náhledu na ně; zemí, které rozvod stále neumožňují, existuje v západním okruhu již jen naprosté minimum (například Malta či Irská republika)(Francová, Dvořáková Závodská 2010; Giddens 1999).

Rozvod není ovšem dnes jediným způsobem konce manželského vztahu a soužití. Také ho rozhodně nelze považovat za přímý ukazatel nespokojenosti v manželství. Řada kultur zánik vztahu řeší jednoduchým, společností nevidovaným, nekontrolovaným a nesankcionovaným rozchodem partnerů. I v tomto případě však zvyk či právo zajišťuje péči o děti ze zaniklých manželství. Časté jsou také případy přetrvání určité formy manželského soužití, ovšem s absencí většiny funkcí partnerského vztahu: příkladem může být tzv. „empty shell family“ (rodina vyprázdňené skořápky, kdy muž a žena sice spolu stále bydlí, ale neposkytují si emocionální oporu a podporu, komunikují spolu pouze minimálně a spolupracují jen v nevyhnutelných případech) či rodičovské manželství, které manželé zachovávají výhradně pro zajištění blaha svých dětí, vhodných podmínek pro jejich vývoj a výchovu a pro co nejlepší uspokojování jejich potřeb. Dalším důvodem, proč spolu někteří lidé zůstávají i v případě, že jejich manželství není šťastné, je víra v posvátnost manželské instituce či strach z finančních a citových problémů pojících se s rozvodem. Někteří manželé také volí pouze přerušení soužití a fyzické odloučení namísto formálního právního úkonu (Velký sociologický slovník 1996; Giddens 1999; Možný 2008).

2.1.2 Důvody rozvratu manželství

Rozvrat manželství a následný rozchod páru má mnoho důvodů. Zpravidla jde o porušování manželských povinností, které zákon o rodině definuje jako „...povinnost manželů žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svoji důstojnost, pomáhat si, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí při zachování stejných práv a povinností pro oba manžele“ (Francová, Dvořáková Závodská 2010: s. 4). Dalším běžným důvodem (i když ve skutečnosti méně častým, než se předpokládá) je neuspokojivý sexuální vztah. Nevěra tedy není ani tak důvodem, jako spíše příznakem rozchodu.

Jiný způsob, jak pojmout příčiny rozvodu, nabízí Ivo Možný: sestavil seznam faktorů, které mohou s určitou pravděpodobností predikovat rozpad manželství. Mezi nejčastěji sledované prediktory rozvodu řadí socioekonomický status, věk vstupu do manželství, přítomnost či naopak absenci dětí, dobu trvání manželství, charakter místa bydliště, náboženství, dědičnost rozvodovosti a pořadí manželství. Socioekonomický status bývá nejčastěji operacionalizován proměnnými vzdělání, povolání a příjem. Statistiky ukazují, že mezi ženami s povoláním vyššího statusu je signifikantně vyšší podíl rozvedených než mezi muži s povoláními podobného statusu, dále také, že čím vyšší má žena příjem, tím je manželství stabilnější (pokud ovšem nepřesahuje příjem manželův, tím se manželství stává křehčím). Co se týče dosaženého stupně vzdělání, má na rozvodové chování mužů a žen rozdílný vliv: u mužů se stoupajícím vzděláním pravděpodobnost rozvodu klesá (vztah je lineární), u žen se nejnižší rozvodovost pojí se základním vzděláním, nejvyšší je u žen s maturitou a u vysokoškolaček opět klesá. Pravděpodobnost rozvodu se zvyšuje s rostoucím rozdílem dosaženého vzdělání partnerů a nejvyšší je (podobně jako u příjmu) u párů, kde je žena vzdělanější než muž. Dalším prediktorem rozvodu je věk vstupu do manželství: velmi mladí manželé mají zvýšenou pravděpodobnost rozvodu jak kvůli osobní nezralosti a nezkušenosti, tak kvůli časté ekonomické závislosti na rodičích. V případě sňatku z důvodu nevěstina těhotenství jsou navíc negativně ovlivněny i profesionální šance partnerů, což dále snižuje ekonomický status a poškozují kulturní kapitál. Přítomnost (či absence) dětí v manželství se v souvislosti s rozvodem projevuje tak, že bezdětná manželství se snadněji rozvádějí a naopak svazky s větším počtem dětí jsou stabilnější (to však může být způsobeno skrytým vlivem délky trvání manželství nebo vyšší náboženskostí rodiny). Pozitivní korelace mezi počtem dětí a manželskou spokojeností ale potvrzena nebyla. Ohledně délky trvání manželství lze konstatovat, že nejvíce se páry rozvádějí ve třetím až pátém roce manželství a poté po deseti až dvanácti letech od sňatku, dále už platí, že čím déle manželství trvá, tím pravděpodobněji

zůstane zachováno. Také bylo zjištěno, že se lidé ve městech rozvádějí více než na venkově, že se katolíci rozvádějí méně často než protestanti, ti méně často než ateisté, nejpevnější jsou manželství ortodoxních Židů a smíšená manželství jsou méně stabilní oproti svazkům nábožensky homogamním. Děti rozvedených rodičů mají zvýšenou pravděpodobnost vlastního rozvodu a opakovaná manželství jsou méně stabilní než manželství první (čím vyšší je pořadí manželství, tím silnější tendence) (Možný 2008).

Další pohled na příčiny rozvodu nabízejí soudní záznamy, jejich interpretace je však složitější, protože samotní aktéři většinou nejsou schopni identifikovat jeden hlavní důvod a nadřadit jej důvodům ostatním, případně jej u soudu uvádět nechtějí (také proto narůstá podíl kategorie „ostatní příčiny“). Příčiny rozvatů manželství, jak je zachytily soudy od roku 1990 do roku 2000, shrnuje tabulka 1.

Tab. 1: Evidované příčiny rozvratu rozvedených manželství						
Příčina rozvratu	Na straně muže			Na straně ženy		
	1990	1995	2000	1990	1995	2000
Neuvážený sňatek	5,6%	4,4%	2,2%	5,6%	4,5%	2,2%
Alkoholismus	10,3%	9,4%	5,8%	0,9%	0,7%	0,5%
Nevěra	15,0%	12,9%	8,0%	13,2%	10,5%	5,6%
Nezájem o rodinu (včetně opuštění rodiny)	7,6%	7,3%	5,3%	2,5%	1,8%	1,2%
Zlé nakládání, odsouzení pro trestný čin	2,7%	2,1%	1,6%	0,1%	0,2%	0,1%
Rozdíl povah, názorů a zájmů	40,5%	48,8%	47,0%	40,5%	49,9%	49,1%
Zdravotní důvody	1,0%	0,5%	0,3%	1,3%	0,5%	0,3%
Sexuální neshody	2,7%	1,7%	0,6%	2,7%	1,7%	0,6%
Ostatní příčiny	7,9%	9,3%	22,3%	9,4%	12,6%	26,6%
Soud nezjistil zavinění	6,8%	3,7%	6,9%	23,8%	17,5%	13,7%

(Zdroj: Kučera, Pavlík 2002)

2.1.3 Příčiny růstu rozvodovosti

Co se týče rozvodovosti jako společenského fenoménu, její hlavní příčiny (a příčiny jejího růstu) jsou pevně svázány s historickým vývojem společnosti a jejich kořeny sahají často velmi hluboko. Nejhlouběji leží dramatická proměna samotné instituce manželství: ztráta opory manželského svazku v transcendenci a posun jeho uzavření od slibu věrnosti před bohem k občanské smlouvě mezi dvěma stranami, které mají plnou kompetenci ji kdykoli vypovědět. Jak již bylo zmíněno v kapitole o rodině, klíčový je i příklon naší společnosti k individualismu (Možný 2008 a 2003). Na změnách v povaze manželství se dále podílí změna společenského postavení ženy, rostoucí touha po citovém uspokojení, společenské tlaky související s přechodným rázem značné části naší kultury a nestabilita trhu práce. Uchování stability vztahu proto již není (či dokonce nemůže být) hlavní starostí. Rostoucí důležitost tak získávají citové uspokojení a sexuální vztahy. Lidé dnes neočekávají od věcí stálost a dlouhé trvání, což platí o práci, majetku a také o manželství a partnerských vztazích, které jsou uzavírány s předem jasným vědomím, že je lze velmi snadno ukončit (De Singly 1999, Smith 2004). Rozvod pozbývá svou společenskou stigmatizaci a nesezdaná soužití jsou nejen akceptovatelná, ale dokonce na vzestupu. Posun prodělala také očekávání manželů: dříve se vdané ženy těšily vyššímu společenskému postavení než svobodné dívky a manželství většinou nevyhnutelně vedlo k mateřství. Pro muže byl vstup do manželství přechodem k dospělosti: musel převzít odpovědnost a stát se hlavou vlastní domácnosti. Sexuální náplň vztahu byla také důležitá, ale nestála na prvním místě. Naproti tomu dnes se vztah odvíjí převážně od ní a hodnotám sdílení a společenství přestal být přikládán důraz (Smith 2004). Výzkumy dále ukazují, že zejména mladé ženy značně mění své požadavky na manželství a jsou méně připraveny přijmout v rodině podřízenou roli: došlo k navýšení jejich úspěchů na akademické půdě, nárůstu sebevědomí a rozšíření šancí k nalezení práce. To vedlo mnohé z nich k požadavku utvořit s muži formu partnerství, ve které jsou méně ochotny vyrovnávat se s neuspokojivými či dokonce násilnými vztahy, a tedy k výraznějšímu sklonu žádat o rozvod (Jagger, Wright 1999).

2.1.4 Klady a zápory rozvodu

Kvůli narůstajícímu počtu rozvodů se neustále zvyšuje množství lidí, kteří zažili či zažívají proces rozpadu manželského vztahu. Přestože je rozvod ve veřejném povědomí vnímán jako negativní a nežádoucí a nespočet různých studií prezentuje jeho škodlivé dopady na všechny

zúčastněné, i v tomto případě platí, že každá mince má dvě strany a že se tedy rozpad vztahu pojí i s řadou výhod (a to jak pro rozvádějící se partnery, tak i pro jejich děti) (Cherlin 1992).

Na jedné straně stojí práce, které analyzují negativní vliv rozvodů a upozorňují na jejich nebezpečí. Tyto studie ukazují, že rozvod představuje pro všechny zúčastněné velkou zátěž (Matoušek 1997, Ballnik 2012). Rozvod je traumatickou zkušeností, která může způsobit vážné psychické potíže. Vzniklé problémy jsou většinou krátkodobé, ale u některých jedinců mohou přetrvávat déle. Za nejkrizovější období se nejčastěji označují první dva roky po rozpadu vztahu, v jejichž průběhu dospělí i děti typicky čelí silnému emocionálnímu vypětí, pokračujícímu rodinnému konfliktu a nutnosti přizpůsobení se nové životní situaci a podmínkám (Cherlin 1992). Jiné výzkumy tvrdí, že problémy spojené s rozvodem přetrvávají dlouhodobě a například významná studie Judith Wallerstein dokonce vyjadřuje přesvědčení, že vliv rozvodu rodičů na děti se nejničivěji projevuje až s mnohaletým zpožděním, v období jejich adolescence (Wallerstein 2002).

Na druhé straně existuje řada výzkumů, které podporují tezi, že rozvod manželství může být v delším časovém horizontu pro většinu zúčastněných prospěšný. Andrew Cherlin mezi hlavní zisky zařazuje osvobození jedince od napětí nešťastného manželství a připomíná, že v každém rozpadlém manželství se alespoň jeden partner rozhodne pro rozvod, takže můžeme předpokládat, že ztráty jsou pro něj vyváženy výhodami. Bezprostředně po rozpadu vztahu je jen velmi málo dospělých připraveno na těžkosti a problémy, které prvních pár let přinese, ale většina rozvedených udává, že by jejich život byl horší, kdyby se svým bývalým partnerem zůstali. Navíc převážná část jedinců nestráví zbytek života sama nebo jako osamělý rodič, ale uzavře další sňatek a utvoří novou rodinu. Přestože většina zasažených má ze začátku potíže s přizpůsobením se nově vzniklé a diametrálně odlišné situaci, právě rekonstruovaná rodina vhodně řeší problematickou finanční situaci, vytváří nové příbuzenské vazby, které doplňují či nahrazují vztahy se širší původní rodinou, a poskytuje stabilní zdroj emocionální podpory (Cherlin 1992). Podle autorek Hetherington a Kelly nabízejí manželské změny významné příležitosti pro osobní rozvoj: při reorganizaci rodiny a původních rodinných vztahů a rolí mezi manžely, rodiči a dětmi a sourozenci se mění názory jedinců na to, kým vlastně jsou a co je v jejich životě důležité, což otevírá okno velkých změn (Hetherington, Kelly 2003).

V tomto světle lze vzrůstající míru rozvodovosti interpretovat jako známku toho, že se manželství stalo více (a nikoli méně) důležité, protože se lidé již nespokojí se svazky, které nejsou šťastné (Jagger, Wright 1999).

2.2 Rozvod a děti

Tradičně byla přítomnost nezletilých dětí v manželství jednou z hlavních překážek rozvodu jejich rodičů. Věřilo se, že děti jsou zranitelné a závislé na rodičích a jejich rozvod jim působí problémy, často velmi závažné a dlouhodobé až trvalé, kterým je nutné se vyhnout. Klíčovými pojmy tohoto období byla dětská újma a rodičovská vina. Rodiče tedy měli morální povinnost klást zájmy dětí před své vlastní a zachovat svůj vztah bez ohledu na vlastní spokojenost. Výjimky se vztahovaly na případy, kdy bylo manželství velmi vážně narušeno například partnerským násilím, u méně závažných problémů se prosazovalo jejich překonávání. Zachování nešťastných manželství kvůli dětem bylo zakořeněno v etickém principu, tedy přesvědčení, že rodiče mají závazky a povinnosti jak ke svým dětem, tak k sobě i společnosti jako celku. Předpokládalo se, že manželé budou mít méně potíží vyřešit své konflikty a aktivně na vztahu pracovat, než by měly jejich děti s překonáváním rozvodu (Whitehead 1998; Giddens 1999). Tato myšlenka byla v 60. letech napadena tvrzením, že štěstí a spokojenost odděleně žijících rodičů jsou pro děti důležitější a prospěšnější než uměle udržované nešťastné či narušené manželství. Pokud tedy rozvod zajistí alespoň jednomu rodiči větší spokojenost (což se všeobecně předpokládá), pravděpodobně takélepší situaci dětí (Whitehead 1998; Hetherington, Kelly 2003; Neale, Smart 1999 a 2001).

Postupem času došlo k určitému vystřízlivění a více kompromisním názorům: současná situace je tak poněkud nejednoznačná a nověji provedené výzkumy se přiklánějí jak k odmítání rozvodů manželství s dětmi, tak k jejich podpoře. Nezávisle na argumentech pro a proti rozvodu a tedy bez přiklání na tu či onu stranu je nutné si uvědomit důležitost této události v životech ovlivněných dětí. Rozvod je bezesporu událostí, která transformuje celý budoucí život dítěte. Ať je konečný výsledek dobrý, nebo špatný, celá životní dráha jedince je hluboce změněna právě zkušeností s rozvodem rodičů. Vysoká úroveň rozvodovosti má současně za následek, že touto zkušeností prochází neustále rostoucí počet dětí; takzvaná „sociální osiřelost“ je dnes několikanásobně častější než faktické osiření úmrtím jednoho z rodičů (Šťastná 2006; Wallerstein 2002; Whitehead 1998).

2.2.1 Negativní dopady rozvodu

Na straně negativních důsledků stojí studie, které v obecné rovině potvrzují, že rozvod s sebou nese mnoho rizik a působí dětem výrazné ztráty, většinou zejména ztrátu jistoty, příjmu, vazby s otcem, stability bydliště a dalších sociálních zdrojů a že neexistuje věk, ve kterém by dítě rodinným rozvratem netrpělo. Z výzkumů také vyplývá, že se rozvodem vytváří sestupná spirála rozpadů a ztrát, kdy se prohlubuje nedostatek ekonomických a rodinných zdrojů. Dále se děti rozvedených rodičů mohou v porovnání s dětmi z kompletních rodin projevovat hůře v oblastech školních výsledků, zaměstnanosti a ekonomického výdělku. Další argumentem pro zachování kompletní rodiny je to, že nezávisle na tom, jak výrazně se v poslední době rozšiřují alternativní rodinná uspořádání, tradiční fungující rodina je pro děti nenahraditelná (či nahraditelná jen obtížně) zejména mírou emocionální a ekonomické ochrany, stabilním prostředím pro osobnostní rozvoj a lepšími životními vyhlídkami, které ve srovnání s jinými formami rodiny poskytuje (Whitehead 1998; Černá 2001; Šťastná 2006; Giddens 1999; Matějček, Dytrych 2002; Faberová, Vašátková 1998).

2.2.2 Pozitivní dopady rozvodu

Na druhou stranu mnohé vědecké práce vyzdvihují četné pozitivní aspekty, které pro děti z rozvodu rodičů vyplývají. Dvěma hlavními oblastmi těchto výhod jsou vznik klidnějšího prostředí v porovnání s atmosférou konfliktního vztahu a rozvoj specifických vlastností a dovedností, které by děti jinak získávaly jen obtížně či v mnohem menší míře. Základním předpokladem k zajištění duševní pohody dětí je péče a pozornost rodičů, kteří by měli co nejvíce odhlédnout od vlastních pocitů a zajistit dětem maximální podporu. Děti často rozvodem rodičů získávají zeslabení či vymizení nepřátelství mezi rodiči, klidnější prostředí bez hádek a možnost překonat následky předchozí napjaté atmosféry. Je-li aspoň jeden z rodičů po rozvodu šťastnější, existuje určitá šance, že se tento pocit přenesení i na dítě. Dále mohou z nastalé situace částečně čerpat stejné výhody jako jejich rodiče; tato zkušenost jim otevírá nové možnosti, například jiný náhled na vlastní budoucí vztahy a větší vědomí alternativ či zvýšení citlivosti a tolerance vůči druhým a vůči méně konvenčnímu chování. Ke specificky „dětským“ výhodám patří snížení závislosti na rodičích a větší samostatnost a vyzrállost, získání série praktických i sociálních dovedností (střídání různých sociálních prostředí, určitá míra diplomacie, diskrétnosti a taktu při jednání s rodiči). Takto získané

dovednosti a vlastnosti se ale často prezentují jako „navzdory rozpadu rodiny“ namísto „díky němu“. Co se týče rodinné atmosféry a emocí, řada studií zdůrazňuje, že klíčovým faktorem blaha dětí není samotná přítomnost obou rodičů nebo rodinná struktura, ale rodičovská láska, hluboké citové vztahy, pozornost a kvalita péče a vzájemných vztahů, na které nemá monopol jen úplná rodina (Hetherington, Kelly 2003; Smith 2004; Simpson 1998; Whitehead 1998, Matějček 1994).

Souhrnně lze tedy usoudit, že pokud je partnerský konflikt rodičů hluboký, přetrvávající nebo spojený s domácím násilím, může být pro děti prospěšné ukončení vztahu. Pokud se ovšem jedná o jemnější problémy, například nudu, změny v hodnotách partnerů nebo citové odcizení, bylo by pro děti prospěšnější, pokud by rodiče dokázali své problémy a rozdíly vyřešit a zachovat kompletní rodinu, i kdyby jejich vztah nebyl perfektní. Tvrzení, že by spolu rodiče měli za každou cenu zůstat kvůli svým dětem, stejně jako tvrzení, že nemá smysl pokoušet o záchranu narušeného manželství, jsou obě příliš zjednodušující (Cherlin 1992; Whitehead 1998).

2.2.3 Dopady rozvodu v dospělosti

Možná nejdůležitější oblastí důsledků rozvodů pro děti je zkoumání dopadů, které se u zasažených dětí objevují až v období dospělosti. Řada významných autorů totiž tvrdí, že právě v této fázi jsou následky nejničivější. Rozvod představuje pro dítě kumulativní zkušenost a jeho hlavní vliv se zesiluje v dospělosti v souvislosti s nutností výběru vlastního životního partnera. Rozvod rodičů a narušené interpersonální vztahy, které často rozvodu předcházejí a také ho doprovázejí, mohou zvyšovat pravděpodobnost, že se u dítěte rozvinou rysy a vzorce chování, které budou zasahovat a narušovat intimní vztahy v dospělosti. Rozpad vztahu rodičů vede k absenci dobrého příkladu vztahu, partnerských rolí a řešení konfliktů, což má často za následek problémy v hledání lásky a důvěrnosti, nevhodnou formu komunikace, špatná rozhodnutí ve vztazích, tendenci vzdávat se v problémových situacích a nízkou přizpůsobivost nebo dokonce sklon k vyhýbání se partnerským vztahům obecně, zoufalství a automatické očekávání neúspěchu (Wallerstein 2002; Whitehead 1998; Smith 2004).

Nejčastěji uváděným vysvětlením pro jakýkoli vliv rozvodu rodičů na rozvod potomků je vysvětlení z hlediska neznalosti hraní modelových rolí: jedinec žijící během dětství

a dospívání v neúplné rodině nemá možnost pozorovat každodenní vykonávání manželských rolí, nemůže se je tedy naučit hrát a pak v nich sám selhává. Druhým významným vlivem jsou postoje k rozvodu. Dospělé děti pocházející z rozvedených manželství mohou mít vyšší riziko rozvodu vlastního manželství, protože zastávají relativně liberální postoje k rozpadu manželství: jsou pesimističtější ohledně šancí na dlouhé trvání manželství a hodnotí rozvod méně negativně než ostatní mladí lidé. Také jsou méně ochotní zůstat v neuspokojivém vztahu, což nadále oslabuje psychickou bariéru rozvodu (Šťastná 2006).

Posuzování dopadů rozvodu na obecné rovině je ovšem značně komplikované. Zprv je vyrovnávání se s touto životní událostí velmi individuální a ovlivňuje ho množství faktorů, jako například věk dětí, jejich vztahy se sourozenci, prarodiči a dalšími příbuznými, intenzita předchozího konfliktu s rodiči či to, jestli se nadále pravidelně vídají jak s matkou, tak s otcem. Běžně se tedy vyskytují případy dětí z rozvedených rodin, které žádné problémy nevykazují, stejně jako děti, které pocházejí z neporušených funkčních rodin s maximálně podpůrným zázemím a přesto mají potíže například se školními povinnostmi či později s navazováním partnerských vztahů. Zadruhé se obtížně rozlišuje, zda následky opravdu způsobil rozvod rodičů, nebo jejich dlouhodobě konfliktní vztah, který buď rozvodu předchází, nebo přetrvává, volí-li partneři místo zániku nefunkčního manželství jeho zachování (Giddens 1999; Wilson 2002; Cherlin 1992; Whitehead 1998).

Poněkud stranou stojí názor psycholožky Judith Rich Harris, že „chování a jednání rodičů má pouze malý vliv na budoucí podobu uspořádání života jejich dětí“ (Šťastná 2006: s. 179). Polovina změn v chování a osobnosti dítěte je totiž podle ní způsobena genetickou dědičností a druhou polovinu autorka připisuje zejména vlivu vrstevnické skupiny. Dětství strávené v neúplné rodině tak ve skutečnosti není příčinou negativních jevů, které jsou u dětí z těchto rodin pozorovány (Šťastná 2006).

2.3 Právní úpravy rozvodů

2.3.1 Historický vývoj právní úpravy rozvodů v české společnosti od roku 1918

Dnes je u nás jediným právním prostředkem zániku manželství za života manželů rozvod, v minulosti byla však situace komplikovanější. Podíváme-li se na problematiku právních úprav rozvodů na našem území od vzniku samostatného Československého státu a jeho

právního řádu (tedy od roku 1918), můžeme toto období rozdělit na několik základních úseků podle historických změn (Pávek 1973; Možný 2008).

Od roku 1918 do roku 1948 byly Občanským zákoníkem ustanoveny dvě formy ukončení manželství: rozvod od stolu a lože a rozluka. Rozvod od stolu a lože byl převzat z kanonického práva a znamenal pouze „zrušení manželského společenství“ (od stolu a lože), nikoli zrušení manželství jako právního svazku. Manželé tak byli nadále povinni zachovávat si věrnost a mohli kdykoli obnovit manželské společenství. Rozluka měla účinky jako dnešní rozvod, znamenala „úplné zrušení manželského právního svazku“. Oběma formám předcházelo povinné smírčí řízení. Teprve po třech neúspěšných smírčích pokusech byla žádost o rozvod či rozluku předána k projednání soudu. Rozvod od stolu a lože se dále rozlišoval na rozvod dobrovolný (při oboustranném souhlasu a dosažení dohody ohledně majetku, výživy druhého manžela a zabezpečení dětí) a rozvod sporem (měla-li jedna strana zákonné důvody usilovat o rozvod, zatímco druhá strana s rozvodem nesouhlasila). Za zákonné důvody se považovaly důvody, které zavinil druhý manžel, a dále objektivně vzniklé okolnosti, pro které se považovalo za nespravedlivé, aby spolu manželé museli dále žít. Jednalo se zejména o cizoložství, odsouzení pro zločin, zlomyslné opuštění, nepořádný život, kruté nakládání, citelné ubližování či trvalou tělesnou vadu. Rozluka se až do zavedení manželské novely 13. června 1919 posuzovala rozdílně podle náboženského vyznání manželů a katolíkům nebyla umožňována, teprve poté došlo ke sjednocení. Rozluku bylo možné vyslovit pouze z následujících důvodů: cizoložství, odsouzení do žaláře nejméně na tři léta, ukládání o manželův život, zlé nakládání, těžké ubližování, urážení na cti, vedení zhýralého života, trvalá duševní choroba, těžká duševní degenerace, pijáctví, padoucnice trvající alespoň rok, zlomyslné opuštění manžela, hluboký rozvrat a nepřekonatelný odpor (Pávek 1973; Hrušáková 2001).

Od roku 1950 do roku 1963 byla právní úprava rozvodů vymezena zejména zákonem „o právu rodinném“ a zákonným opatřením „o změně předpisů o rozvodu“. Klíčovou změnou oproti předchozímu období bylo zejména nové pojetí manželství a zrovnoprávnění manželů, jež bylo vyjádřeno v zákoně o rodinném právu: „V manželství mají muž i žena stejná práva a stejné povinnosti. Jsou povinni žít spolu, být si věrni a vzájemně si pomáhat“ (Pávek 1973: s. 51). Od 1. ledna 1950 byl nově zaveden rozvod jako „jediná forma zrušení manželství za života obou manželů“ a institut rozvodu od stolu a lože byl zrušen. Dále bylo upuštěno od smírčího řízení před rozvodem. Opatření proti ukvapeným rozvodům spočívalo v umožnění navrhovateli vzít návrh zpět i za odvolacího řízení bez schválení soudu a druhý

manžel mohl odvolat souhlas s rozvodem i v odvolacím řízení. K novým ustanovením o rozvodu patřilo to, že manžel mohl žádat o zrušení manželství, nastal-li z důležitých důvodů mezi manželi hluboký a trvalý rozvrat (tedy takové narušení manželských vztahů, kdy už manželství neplní svou společenskou funkci), o rozvod však nemohl žádat manžel, který rozvrat výlučně zavínil, pokud druhý manžel neprojevil s rozvodem souhlas. Měli-li manželé nezletilé děti, manželství nemohlo být rozvedeno, pokud to bylo v rozporu se zájmem těchto dětí (Pávek 1973).

V roce 1964 nabyl účinnosti zákon o rodině. Manželství tohoto období se vyznačují uznáním autonomního postavení ženy v manželství, zejména u ekonomicky aktivních žen. Jedna z hlavních příčin rozvodu tkví v nesplnění vyšších požadavků na manželský soulad, což pociťují ženy častěji než muži. V zákonných ustanoveních nedošlo k významnějším změnám oproti minulému období a zákon o rodině je tak spíše novelou předchozího zákona, která měla zaručit větší přehlednost. K předchozím právům a povinnostem manželů (žít spolu, být si věrni a vzájemně si pomáhat) přibyla povinnost „vytvářet zdravé rodinné prostředí“. Ve vztahu k dětem jsou oba rodiče rovnoprávní: přísluší jim stejná rodičovská práva a povinnosti bez jakékoli specializace (s výjimkou situace, kdy jeden z rodičů nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu). Při rozvodu manželství s dětmi má odloučený rodič vyživovací povinnost až do doby, dokud se děti nejsou schopny žít samy. Co se týče samotného zákona, nastaly zde spíše dílčí změny. Došlo k absolutnímu opuštění principu viny a naopak bylo znovu uzákoněno smírčí řízení, ve snaze o zastavení nárůstu rozvodů dokonce dvojí: fakultativní a obligatorní. Fakultativní smírčí řízení mělo preventivně předcházet vážnějším rozporům mezi manželi, ale i mezi občany obecně, a mělo charakter neformálního pohovoru o řádném plnění povinností. Naopak obligatorní smírčí řízení povinně předcházelo rozvodovému řízení a mělo manžele přimět vyslechnout před konečným rozhodnutím nezávislé stanovisko soudce. Za důvod k rozvodu se považuje „tak vážný rozvrat, že manželství nemůže plnit svůj společenský účel“, což je v podstatě reformulace dřívějšího „hlubokého a trvalého rozvratu manželství“. Zjišťování důvodů rozpadu manželství bylo nově nahrazeno zjišťováním příčin rozvodu (tedy všechny okolnosti, skutečnosti a další vlivy, které vyvolaly nepřeklenutelný rozvrat) (Pávek 1973; Hrušáková 2001).

V roce 1973 bylo novelou občanského soudního řádu obligatorní smírčí řízení zrušeno, protože se postupem času stalo spíše prázdnu formalitou. Namísto něj se zavedla povinnost soudce pokusit se v každé fázi řízení o smír manželů. Po roce 1990 se začalo uvažovat o výrazných změnách v úpravě rozvodu manželství, reálně k nim však nedošlo až do roku

1998, kdy vstoupila v platnost dosud nejrozsáhlejší novela zákona o rodině (podrobněji o ní bude pojednáno dále), která je platná dodnes (Hrušáková 2001).

2.3.2 Současná právní úprava v České republice

V současnosti v České republice stále platí výše zmiňovaný zákon o rodině z roku 1963, který však prošel několika novelami, z nichž nejvýznamnější a nejrozsáhlejší byla provedena v roce 1998, kdy došlo k zakotvení některých moderních prvků po vzoru západních zemí (například „smluveného“ a „sankčního“ rozvodu) (Mach 2004). Okolnosti, za kterých je možno manželství rozvést, současný zákon definuje takto: „Soud může manželství na návrh některého z manželů rozvést, jestliže manželství je tak trvale a hluboce rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití.“ (Francová, Dvořáková Závodská 2010: s. 3), současně je však nutné prokázat příčiny tohoto stavu⁴. Stejně jako v minulosti má soud povinnost pokusit se ještě před zahájením řízení o smíření účastníků, to však již není konkrétně vymezeno (Francová, Dvořáková Závodská 2010).

Samotný způsob rozvodu manželství je dvojitý, v závislosti na míře dohody, které jsou partneři schopni dosáhnout. V případě, že s rozvodem souhlasí oba manželští partneři a podaří-li se jim uzavřít dohodu o úpravě poměrů k nezletilým dětem na dobu po rozvodu a dohodu o vypořádání majetku, o bydlení po rozvodu, případně o výživném na druhého manžela (je-li požadováno), soud manželství rozvede, aniž by se zabýval příčinami jeho rozvratu, a manžele už nečekají další soudy. V případě, že jeden z manželů s rozvodem nesouhlasí nebo není dosaženo výše uvedených dohod mezi manželi (nebo je neschválí soud), dochází k formě rozvodu označované jako „sporný rozvod“. Tato varianta je zatím v praxi častější. Při sporném rozvodu musí návrhové rozvodu prokázat hluboký a trvalý rozvrat manželství a oba manželé musí podat důkazy na podporu svých tvrzení. Po novelizaci zákona o rodině v roce 1998 se navíc proces rozvodu zkomplikoval pro páry s nezletilými dětmi, neboť začal probíhat odděleně ve dvou etapách: nejprve se v opatrovnickém řízení rozhoduje o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, až poté jiný soudce rozhoduje v občanskoprávním řízení o vlastním návrhu na rozvod manželství. Tato změna je však některými odborníky hojně kritizována především kvůli průtahům, vyšším nákladům

---

⁴ „Příčinami rozvratu manželství je zpravidla porušování manželských povinností, které zákon o rodině v ustanovení §18 definuje jako povinnost manželů žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svoji důstojnost, pomáhat si, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí při zachování stejných práv a povinností pro oba manžele.“ (Francová, Dvořáková Závodská, 2010: s. 4)

a možnému zvyšování napětí a konfliktů v rodině. Další novinkou z roku 1998 je takzvaný „sankční rozvod“: v případě, že s návrhem nesouhlasí manžel, který se na rozvratu manželství převážně nepodílel a jemuž by byla rozvodem způsobena zvlášť závažná újma, a pokud mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch zachování manželství, soud manželství nerozvede. Výjimku tvoří situace, kdy spolu manželé nejméně tři roky nežijí a je splněn předpoklad trvalého a hlubokého rozvratu (Hrušáková 2001; Mach 2004; Francová, Dvořáková Závodská 2010).

Žádost o rozvod může být soudem zamítnuta v případě, že mají manželé nezletilé děti a rozvod by byl v rozporu se zájmy těchto dětí daným zvláštními důvody. Zvláštním důvodem může být například invalidita dítěte, tedy jeho psychická či fyzická porucha, která naléhavě vyžaduje péči obou rodičů, nebo i enormně silná citová vazba dítěte k oběma rodičům. K zamítnutí žádosti může vést také sankční rozvod se zvláštními důvody pro zachování manželství (Mach 2004; Francová, Dvořáková Závodská 2010).

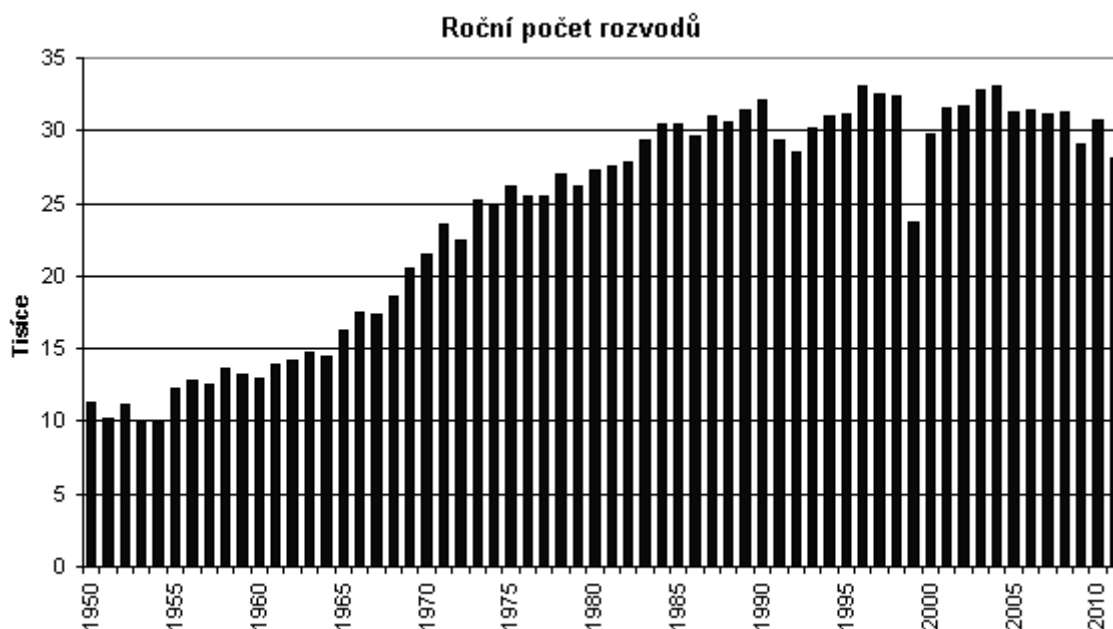
2.4 Demografický pohled na rozvod

2.4.1 Demografický vývoj rozvodů v ČSR a ČR:

Demografický vývoj rozvodů je zachycen a popsán pomocí prostého počtu rozvodů v jednotlivých letech, dále úhrnnou rozvodovostí, která udává, jaký podíl manželství (v procentech) by skončil rozvodem při zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství v daném roce, a průměrnou délkou trvání manželství při rozvodu v určitém roce. Co se týče samotného počtu rozvodů, lze vysledovat od období první republiky prudký nárůst, který se postupem času zpomalil, ale již nepoklesl a zůstal téměř lineární až do počátku 90. let. Křivka rozvodovosti se zastavila až v roce 1990, kdy dosáhla svého historického maxima, v letech 1991 a 1992 dokonce došlo k jejímu mírnému poklesu (Hrušáková 2001). Optimistické předpovědi o snížení úrovně rozvodovosti se však nenaplnily, počty rozvodů totiž opět začaly stoupat a v roce 1996 byl zaznamenán do té doby nejvyšší počet rozvodů, což bylo patrně způsobeno uspíšením rozvodů v očekávání zpřísnění zákona a tedy i zvýšením množství rozvodů dlouhodobě rozvrácených manželství (Hrušáková 2001; Kučera, Pavlík 2002). V srpnu roku 1998 došlo ke zmiňované změně v legislativě a její vinou k významnému propadu počtu rozvodů (zejména rozvodů párů s nezletilými dětmi), v následujících dvou letech však začaly počty opět pozvolna růst (Kučera, Pavlík 2002).

Po roce 2004 došlo k mírnému poklesu a počet rozvodů se víceméně stabilizoval (ČSÚ). I přes tento pokles patří Česká republika v evropském měřítku mezi země s nejvyšší úrovní rozvodovosti (Vohlídalová 2010). Vývoj ročního počtu rozvodů zachycuje graf č. 1, vývoj úhrnné rozvodovosti a průměrné délky trvání manželství při rozvodu ilustruje graf č. 2.

Graf č. 1: přehled počtu rozvodů mezi lety 1950 a 2011 (Zdroj: ČSÚ: Rozvodovost 2011)

Graf č. 2: přehled průměrné délky trvání manželství a úhrnné rozvodovosti mezi lety 1950 a 2011 (Zdroj: ČSÚ: Rozvodovost 2011)

2.4.2 Aktuální situace

Poslední dostupná statistická data (za rok 2011) udávají, že v tomto roce bylo rozvedeno 28,1 tisíce manželství, což bylo o 2,7 tisíce méně než v roce 2010 a současně tak jde o nejvyšší meziroční pokles počtu rozvodů od roku 1989 (s výjimkou roku 1999, kdy se roční počet rozvodů snížil o 8,7 tisíce ve srovnání s rokem 1998). Pro téměř 81 % rozváděných mužů a žen šlo o první rozvod, shodně 19% rozváděných mužů a žen se rozvedlo opakovaně. V 72 % případů šlo o první rozvod u obou manželů, u 11 % rozvedených dvojic se jednalo o oboustranně opakovaný rozvod, zbylých 17 % připadá na kombinace, kdy se jeden z manželů rozváděl opakovaně, zatímco pro druhého to byl první rozvod. Došlo také k poklesu podílu rozvedených manželství s nezletilými dětmi z celkového počtu rozvodů (pouze 56% oproti 72% v roce 1991). Tento jev je zčásti způsoben úpravou podmínek pro rozvody manželství s nezletilými dětmi z roku 1998, zčásti rostoucím zastoupením rozvodů dlouhotrvajících manželství, ve kterých již děti odrostly a dosáhly plnoletosti, v neposlední řadě hraje roli i nízká úroveň plodnosti posledních let. Úhrnná rozvodovost se v roce 2011 snížila na hodnotu 46,2% oproti rekordním 50% v roce předcházejícím (ČSÚ 2012).

Při pohledu na rozvody podle dosaženého stupně vzdělání lze pozorovat tendenci, kdy se s vyšším stupněm vzdělání snižuje zastoupení opakovaných rozvodů. Tato závislost je mezi ženami silnější než mezi muži, kde ovšem také platí. Od 90. let 20. století se navíc významně proměnila struktura rozvodů z hlediska délky trvání manželství, došlo k nárůstu zastoupení rozvodů déletrvajících manželství. Průměrná doba trvání manželství při rozvodu činila v roce 2011 12,9 let, což oproti době před 20 lety znamená téměř tříleté prodloužení (ČSÚ 2012).

Zmiňovaný rostoucí počet rozvodů v posledních letech spolu s již tak velmi vysokou úrovní rozvodovosti v České republice a měnící se podobou rodiny a jejích funkcí naznačuje možné proměny i v názorech české populace na téma rodiny, manželství a rozvodu. Domnívám se, že existuje souvislost mezi pozorovanými trendy a posunem těchto názorů ve směru větší liberalizace postojů a vyšší tolerance alternativních rodinných forem. Tento předpoklad je proto dále rozveden a zkoumán v empirické části práce.

3. Empirická část

Empirická část práce je pojatá jako sekundární analýza dat. Vychází z Evropského výzkumu hodnot (European Values Study, EVS), konkrétně z dat pro Českou republiku, která se výzkumu účastnila v letech 1991, 1999 a 2008 (do první vlny výzkumu v roce 1981 se nezapojila).

3.1 Popis výzkumu

Evropský výzkum hodnot je rozsáhlá mezinárodní longitudinální studie základních lidských hodnot, konající se ve vlnách přibližně po devíti letech a poskytující vhled do hodnot, postojů, názorů, přesvědčení a preferencí obyvatel z celé Evropy i mimo ni. Týká se zejména oblastí lidského života, rodiny, práce, náboženství, politiky a společnosti. Z počátečního tisíce respondentů a 10 zemí v první vlně výzkumu se rozsah v průběhu 27 let zvýšil až na 70 000 respondentů z téměř 50 zemí či regionů dotázaných v roce 2008 (EVS 2013). Snahou studie je prozkoumat morální a sociální hodnoty, které jsou podkladem pro evropské sociální a politické instituce a řídicí správu, a zodpovědět (mimo jiné) otázky, zda sdílí Evropané společné hodnoty a zda a jakým směrem se hodnoty v Evropě proměňují (EVS 2013). Data z výzkumu ovšem mohou výborně posloužit i pro zkoumání jednotlivých zemí odděleně.

3.2 Cíl práce

Cílem práce je využít danou časovou řadu ke zkoumání názorů na rodinu, manželství a rozvod v České republice a jejich vývoje v časovém úseku 17 let. Pro tuto analýzu je důležitý zejména nejaktuálnější rok 2008. Jednak obsahuje klíčové otázky k tématu rozvodů, které nejsou v předchozích vlnách zahrnuty (například o přímých i nepřímých zkušenostech respondentů s rozvodem), jednak je skrze jeho porovnání oproti minulosti (tedy letům 1991 a 1999) možné sledovat proměny ve společnosti na přelomu století a usuzovat tak na situaci ohledně rodiny, manželství a rozvodů ve 21. století. Analýza vybraných dat z výzkumu je členěna na několik základních oblastí: zaměřuje se na hodnotu rodiny a vnímání instituce manželství, na rozvod (jeho ospravedlnitelnost, zkušenosti s ním a dědičnost) a na vnímání vlivu rozpadu rodiny na děti. Zkoumán je také vliv rozvodu rodičů respondentů a vliv dětství stráveného v neúplné rodině. K analýze jsou využity kontingenční tabulky, porovnání

průměrů a dvouvýběrové T-testy. Seznam otázek použitých pro tuto analýzu je uveden v příloze č. 1.

3.3 Hypotézy

Práce vychází z předpokladu, že v České republice postupem času dochází k posunu společenských norem a vyznávaných hodnot souvisejících s rodinou, potažmo s manželstvím a rozvodem směrem k větší uvolněnosti, diferencovanosti a individualizaci. Tento posun pramení z významných změn, kterými rodina ve svém vývoji prošla a které se ve druhé polovině 20. století zrychlily a zvýraznily (stručně o nich pojednává úvodní oddíl této práce, jedná se zejména o rostoucí pluralitu rodinných forem ve společnosti, individualizaci jedinců a destabilizaci manželství). V souladu s uvedeným předpokladem by se měla projevit tendence poklesu hodnoty rodiny a naopak zvýšené šíření a tolerance rozvodů. Popsané změny a vysoká rozvodovost mají za následek rozsáhlou zprostředkovanou zkušenost jedinců s rozvraty manželství a neúplnými rodinnými formami. Druhým předpokladem tedy je, že se tato zkušenost podepisuje na rozvodovém chování a názorech jedinců.

Základní hypotézy práce jsou dvě: první postihuje vývoj situace ohledně rozvodů v čase od první do třetí vlny výzkumu (od roku 1991 do roku 2008), druhá se týká sociální dědičnosti rozvodů a názorů na rodinu mezi generacemi.

Historický vývoj je zkoumán v těchto konkrétních okruzích: důležitost rodiny, tolerance rozvodů a individualizace jedinců na úkor rodiny.

Hypotéza 1.1: Důležitosti rodiny v životě respondentů klesá a narůstá přesvědčení o zastaralosti instituce manželství.

Hypotéza 1.2: Respondenti vykazují signifikantně vzrůstající toleranci rozvodů.

Hypotéza 1.3: Respondenti vykazují vyšší toleranci výchovy dítěte pouze jedním rodičem a postupný příklon k individuálním zájmům na úkor rodiny.

Sociální dědičnost rozvodového chování a názorů je analyzována skrze zprostředkovanou zkušenost s rozvodem rodičů, jiného příbuzného a vlastních dětí a zkušenost s vyrůstáním jen s jedním z rodičů.

Hypotéza 2.1: Respondenti, jejichž rodiče se rozvedli, mají vyšší sklon k vlastnímu rozvodu v porovnání s respondenty s nerozvedenými rodiči. Stejným vlivem působí i rozvod některého z jejich příbuzných.

Hypotéza 2.2: Respondenti, kteří se rozvedli, mají častější zkušenost s rozvodem svých dětí než nerozvedení respondenti.

Hypotéza 2.3: Respondenti, kteří mají zkušenost s rozvodem rodičů nebo v dětství žili pouze s jedním rodičem, častěji než ostatní schvalují rozvod a výchovu dětí v neúplných rodinách.

Hypotéza 2.4: Respondenti, kteří mají zkušenost s rozvodem rodičů nebo v dětství žili pouze s jedním rodičem, přikládají rodině a manželství nižší důležitost než ostatní respondenti a více prosazují vlastní zájmy.

Respondenti jsou dále porovnáváni podle svého věku, pohlaví, nejvyššího dosaženého stupně vzdělání a rodinného stavu⁵.

3.4 Struktura datového souboru

Výzkumu se za Českou republiku zúčastnilo celkem za všechny provedené roky 5819 respondentů. Rok 1991 byl obsazen nejvíce, zúčastnilo se ho 2109 osob (1017 mužů a 1089 žen; u 3 respondentů není pohlaví uvedeno) ve věku od 18 do 80 let. Následující vlnu výzkumu se respondentů účastnilo 1908 (9021 mužů, 987 žen) od 18 do 87 let a v roce 2008 1802 osob (839 mužů a 963 žen) od 18 do 91 let. Tabulky 2-4 blíže popisují datové soubory v jednotlivých letech.

Rok výzkumu	Pohlaví	Ženatý/vdaná	Rozvedený/á	Odloučení	Vdovec/vdova	Nikdy neoženěn/neprovdána
1991	muž	758	41	2	25	154
		77,3%	4,2%	0,2%	2,6%	15,7%
	žena	763	69	3	137	82
		72,4%	6,5%	0,3%	13,0%	7,8%
1999	muž	620	49	2	32	213

⁵ Rodinný stav je zaznamenán v době konání výzkumu, jedná se však o proměnnou výrazně proměnlivou v čase. Závěry týkající se souvislosti rodinného stavu respondenta s jinými proměnnými (například vztah mezi rodinným stavem a názory na rodinu a rozvod) jsou touto skutečností ovlivněny; při jejich posuzování je nutné postupovat opatrně a s ohledem na danou situaci.

		67,7%	5,3%	0,2%	3,5%	23,3%
	žena	595	91	4	151	141
		60,6%	9,3%	0,4%	15,4%	14,4%
2008	muž	412	88	8	47	273
		49,8%	10,6%	1,0%	5,7%	33,0%
	žena	438	154	3	176	188
		45,7%	16,1%	0,3%	18,4%	19,6%

Tab. 3: Struktura datového souboru podle věku

Rok výzkumu	Pohlaví	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
1991	muž	117	197	251	191	142	119
		11,5%	19,4%	24,7%	18,8%	14,0%	11,7%
	žena	111	208	243	183	163	181
		10,2%	19,1%	22,3%	16,8%	15,0%	16,6%
1999	muž	137	174	177	144	131	153
		15,0%	19,0%	19,3%	15,7%	14,3%	16,7%
	žena	98	171	188	188	157	183
		9,9%	17,4%	19,1%	19,1%	15,9%	18,6%
2008	muž	127	161	135	160	121	123
		15,4%	19,5%	16,3%	19,3%	14,6%	14,9%
	žena	98	135	170	169	169	201
		10,4%	14,3%	18,0%	17,9%	17,9%	21,3%

Tab. 4: Struktura datového souboru podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání

Rok výzkumu	Pohlaví	ZŠ, vyučen(a)	SŠ	VŠ
1991	muž	664	198	155
		65,3%	19,5%	15,2%
	žena	685	307	97
		62,9%	28,2%	8,9%

1999	muž	549	261	108
		59,8%	28,4%	11,8%
	žena	467	429	89
		47,4%	43,6%	9,0%
2008	muž	524	204	104
		63,0%	24,5%	12,5%
	žena	585	285	79
		61,6%	30,0%	8,3%

(Zdroj: EVS 1991-2008)

3.5 Analýza vývoje v letech 1991-2008

3.5.1 Hodnoty a hodnota rodiny

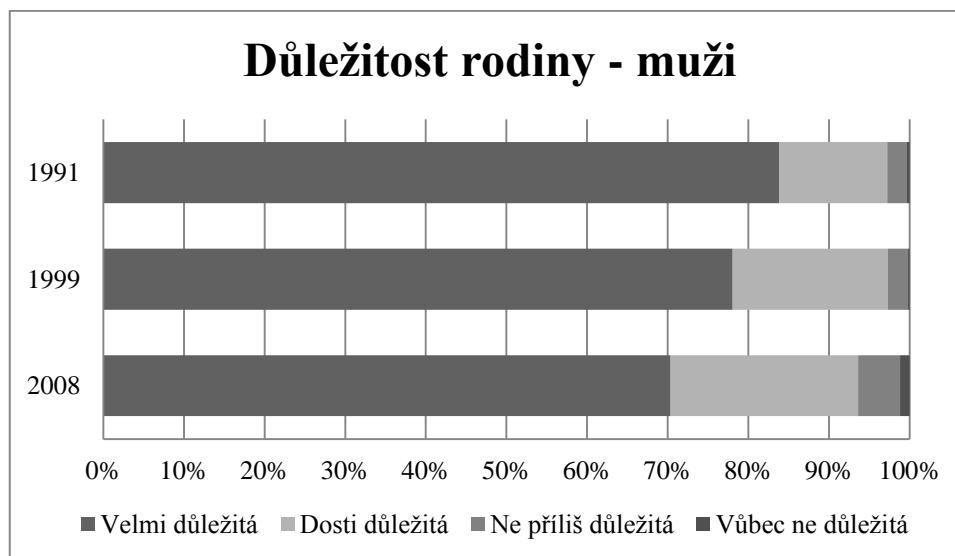
Hypotéza 1.1 předpokládá, že důležitost, kterou respondenti přikládají rodině, v průběhu času klesá. Důležitost různých aspektů života respondentů⁶ byla zkoumána na čtyřbodové škále (kde 1 znamená „velmi důležitá“ a 4 „vůbec ne důležitá“). Výsledky jsou zachyceny v tabulkách č. 5-7 a grafech č. 3-6. Klíčovou pozornost je věnována vnímané důležitosti rodiny a jejímu vývoji (Tab. 5).

Rok výzkumu	Pohlaví	Velmi důležitá	Dostí důležitá	Ne příliš důležitá	Vůbec ne důležitá	Celkem
1991	muž	83,8%	13,4%	2,4%	0,4%	100,0%
	žena	89,7%	9,5%	0,5%	0,4%	100,0%
1999	muž	78,0%	19,2%	2,5%	0,2%	100,0%
	žena	91,0%	8,4%	0,5%	0,1%	100,0%
2008	muž	70,3%	23,3%	5,2%	1,2%	100,0%
	žena	84,5%	13,3%	1,7%	0,5%	100,0%

(Zdroj: EVS 1991-2008)

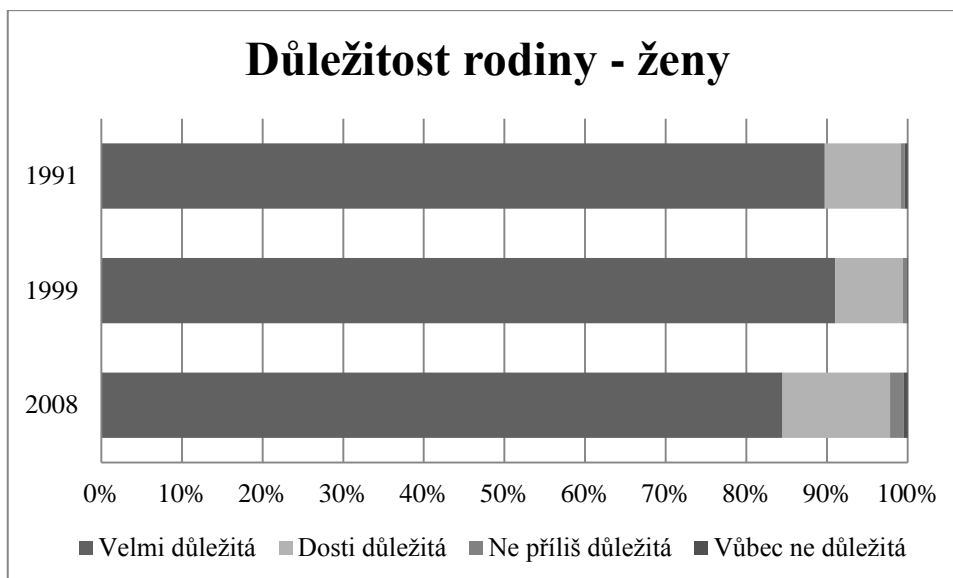
⁶ Přesné znění otázky: „Prosím řekněte, pro každou z následujících skutečností, jak jsou ve Vašem životě důležité:“, škála nabízených odpovědí: 1 – „Velmi důležitá“, 2 – „Dostí důležitá“, 3 – „Ne příliš důležitá“ a 4 – „Vůbec ne důležitá“.

Důležitost, kterou respondenti přikládají rodině, dosahovala v jednotlivých výzkumných vlnách průměrných hodnot 1,15; 1,17 a 1,26 (Tab. 6). Toto hodnocení je stabilně velmi vysoké, přesto lze pozorovat, že dochází k jeho mírnému poklesu, zejména mezi roky 1999 a 2008 (rok 2008 vykazuje signifikantní rozdíly oproti minulosti). Obecně se tak rodina postupně posouvá od „velmi důležité“ blíže k „dosti důležité“ hodnotě. Tento posun je výraznější u mužů (v roce 1991 považovalo rodinu za velmi důležitou 83,8% mužů a za dost důležitou 13,4%, v roce 2008 70,3% a 23,3%, viz tab. 5 a graf č. 4), u žen dochází k mírnému poklesu až v roce 2008 (tab. 5 a graf č. 5). Rozdíly v hodnocení mužů a žen v jednotlivých letech ilustruje graf č. 5. K nižšímu hodnocení mají tendenci také lidé s nejnižším vzděláním (ZŠ či vyučení) a nejmladší respondenti (skupina do 24 let), za nejdůležitější rodinu naopak považuje věková skupina od 35 do 44 let. Poměrně nepřekvapivým diferencujícím faktorem je rodinný stav: výrazně důležitěji rodinu hodnotí vdané ženy a ženatí muži, následovaní ovdovělými respondenty, zatelně nižší důležitost jí přikládají lidé svobodní a následně rozvedení respondenti. Hodnocení rodiny se nezvyšuje úměrně s rostoucím počtem dětí respondentů, skupina bezdětných ale přikládá rodině značně menší význam.

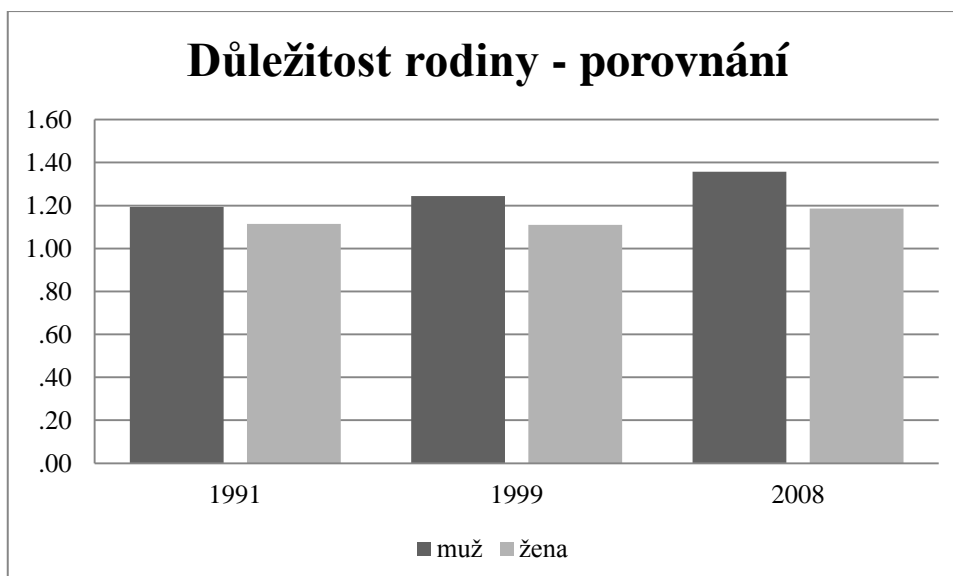

Graf č. 3: Důležitost rodiny v životě z pohledu mužů (zdroj: EVS 1991-2008)

Graf č. 4: Důležitost rodiny v životě z pohledu žen (zdroj: EVS 1991-2008)

Graf č. 5: Porovnání důležitosti rodiny podle pohlaví respondenta (zdroj: EVS 1991-2008)

Respondenti však nehodnotili jen rodinu, ale i dalších pět aspektů (práci, přátele a známé, volný čas, politiku a náboženství). Jejich analýza situaci lépe dokresluje: ve většině hodnocených aspektů (viz tab. 6 a tab. 7) je pozorovatelný tentýž mírný pokles, výjimku tvoří pouze důležitost přátel a známých a volného času, která naopak pozvolna stoupá.

Hypotéza o klesající důležitosti rodiny v životě respondentů se sice potvrdila, rodina si ovšem i přes popsany odklon udržuje absolutně nejvyšší pozici v porovnání s ostatními. Předpoklad rostoucí individualizace společnosti by tak potvrzovala pouze skutečnost, že zatímco většina

hodnot ztrácí na důležitosti, aspekty, ze kterých pro člověka neplynou žádné povinnosti či závazky vůči druhým, se v hodnocení prosazují stále výrazněji.

Průměrné hodnoty						
Rok výzkumu	Rodina	Práce	Přátelé a známí	Volný čas	Politika	Náboženství
1991	1,15	1,44	2,01	2,06	2,75	3,01
1999	1,17	1,54	1,88	2,03	2,79	3,16
2008	1,26	1,81	1,74	1,84	3,10	3,29

Průměrné hodnoty							
Rok výzkumu	Pohlaví respondenta	Rodina	Práce	Přátelé a známí	Volný čas	Politika	Náboženství
1991	muž	1,19	1,42	1,96	2,04	2,66	3,09
	žena	1,11	1,47	2,05	2,08	2,83	2,94
1999	muž	1,24	1,52	1,90	2,02	2,75	3,26
	žena	1,11	1,56	1,85	2,04	2,82	3,06
2008	muž	1,36	1,77	1,74	1,80	3,00	3,44
	žena	1,19	1,85	1,74	1,86	3,19	3,17
Celkem	muž	1,26	1,56	1,88	1,96	2,79	3,25
	žena	1,14	1,62	1,89	2,00	2,94	3,05

(Zdroj: EVS 1991-2008, vlastní výpočty)

3.5.2 Instituce manželství

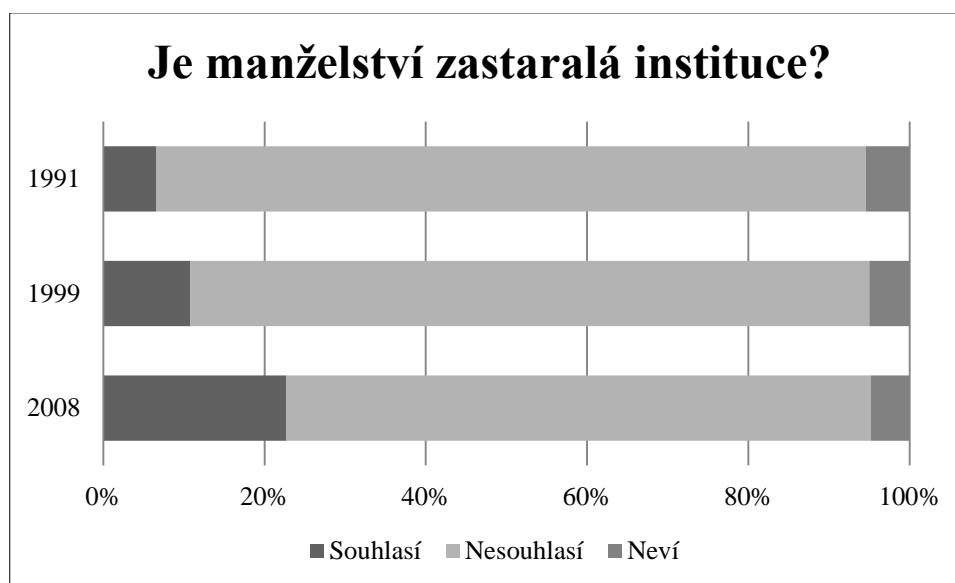
S otázkou rodiny tradičně úzce souvisela instituce manželství, dnes se však stále více objevují alternativní rodinné formy. Proto je druhá část hypotézy o klesající důležitosti rodiny zaměřena na vnímání možné zastaralosti této instituce, které je ve výzkumu podchyceno samostatným výrokem.⁷ Výsledky zachycené v tabulce 8 a grafu č. 6 ukazují, že v průběhu času narůstá souhlas se zastaralostí manželské instituce, přestože je vztah poměrně slabý. Signifikantně odlišný od minulosti je opět rok 2008, který je obecně souhlasnější. Opět nebyl

⁷ Otázka byla koncipována jako souhlas či nesouhlas (tedy odpověď „spíše souhlasím“ či „spíše nesouhlasím“) s výrokem „Manželství je zastaralá instituce“.

prokázán vliv velikosti místa bydliště a na rozdíl od postoje k rodině se v otázce manželství neprojevuje ani rozdíl mezi pohlavími. Lze ovšem pozorovat vliv věku respondentů: souhlas se zastaralostí manželství sice narůstá ve všech věkových kategoriích, ale při vzájemném srovnání se objevuje tendence výraznějšího nesouhlasu úměrně s vyšším věkem, která je velmi patrná u nejstarší skupiny (nad 65 let). Nejvýznamněji se znovu odlišují nejmladší respondenti (do 24 let), vyjadřující nejsilnější souhlas. Ve všech ročnících se dále ozývá obhajoba manželství vysokoškolsky vzdělanými respondenty (tedy silný nesouhlas s tvrzením zastaralosti). Vliv rodinného stavu respondentů, ač je značně slabý, je znovu poměrně předvídatelný: vyšší míra souhlasu se objevuje u respondentů rozvedených a následně svobodných, nižší míru souhlasu mají ženatí muži a vdané ženy a ovdovělí. Souhlas s výrokem však narůstá ve všech kategoriích. Souhlas se zastaralostí manželství se nejvíce projevuje u bezdětných respondentů, přímý vztah mezi mírou obhajoby manželství a počtem dětí však nebyl prokázán (souhlas s výrokem ani setrvale nestoupá ve všech skupinách podle počtu dětí).

Tab. 8: Je manželství zastaralá instituce?				
Rok výzkumu	Souhlasí	Nesouhlasí	Neví	Celkem
1991	6,6%	88,0%	5,5%	100,0%
1999	10,8%	84,2%	5,0%	100,0%
2008	22,7%	72,4%	4,9%	100,0%

(Zdroj: EVS 1991-2008)

Graf č. 6: Souhlas se zastaralostí instituce manželství (zdroj: EVS 1991-2008)

Většina respondentů se však stále významně přiklání k nesouhlasu s tímto výrokem. Navzdory dílčím významným tendencím nevzrostl v průběhu výzkumu souhlas se zastaralostí manželství dostatečně výrazně na to, aby bylo možné hovořit o příklonu k preferování alternativ či k individualismu, tuto část hypotézy je tedy nutné zamítnout.

3.5.3 Ospravedlnitelnost rozvodu

Rozvod byl zkoumán zejména z hlediska míry jeho ospravedlnitelnosti pro respondenty⁸, která by v souladu s hypotézou 1.2 měla v průběhu let narůstat. Ve struktuře výzkumu byl zařazen do baterie mezi položky kontroverzního až negativního či ilegálního charakteru (např. míra ospravedlnitelnosti sebevraždy, užívání drog či šizení na daních). V tomto kontextu patří rozvod mezi nejkladněji přijímané chování, podobně vysokých hodnot dosahuje dále přijatelnost potratu a eutanazie. (Tab. 9)

Tab. 9: Ospravedlnitelnost chování			
Průměrné hodnoty	1991	1999	2008
Rozvod	5,16	5,89	5,63
Potrat	5,09	5,49	5,29
Eutanazie	3,98	5,43	5,25
Homosexualita	3,76	5,50	4,83
Lhát ve svůj prospěch	2,87	2,78	3,16
Sebevražda	2,84	2,89	3,37
Vztah vedle manželství	2,79	2,74	2,99
Úplatek za povinnost	2,16	2,18	2,56
Odjet z legrace s cizím autem	2,01	1,86	2,19
Šidit na daních	1,74	2,02	2,49
Státní podpora bez oprávnění	1,72	1,81	2,38
Užívat drogy	1,31	1,61	2,11

(Zdroj: EVS 1991-2008)

⁸ Instrukce zněla „Řekněte (...) pro každý z následujících výroků, zda dané jednání je vždy ospravedlnitelné, není nikdy ospravedlnitelné nebo něco mezi tím.“, položky se hodnotily na 10 bodové škále (1 – „Nikdy neospravedlnitelné“, 10 – „Vždy ospravedlnitelné“).

Tab. 10: Ospravedlnitelnost rozvodu											
Rok	1-Nikdy	2	3	4	5	6	7	8	9	10-Vždy	Celkem
1991	12,0%	3,9%	5,2%	7,4%	36,7%	9,5%	7,6%	8,7%	3,8%	5,4%	100,0%
1999	6,9%	5,0%	6,8%	6,5%	21,7%	13,7%	8,2%	12,4%	7,7%	11,0%	100,0%
2008	11,3%	5,4%	7,7%	7,3%	19,0%	12,3%	8,6%	9,0%	7,4%	12,1%	100,0%

(Zdroj: EVS 1991-2008)

Ospravedlnitelnost rozvodu signifikantně stoupla mezi roky 1991 a 1999 (signifikantní T-test), poté opět došlo k drobnému (ale statisticky významnému) poklesu. Celkově se rozvod pohybuje na středu mezi přijatelností a nepřijatelností (v roce 1991 hranice hodnoty 5,5 nedosáhl, v dalších letech už ji překonal, viz tab. 10). Co se týče charakteristik respondentů, rozdíl mezi pohlavími se projevuje pouze v roce 1991, kdy jsou ženy méně tolerantní než muži, poté se vyrovnává. V oblasti dosaženého vzdělání lze pozorovat rostoucí přijatelnost se stoupajícím vzděláním a určitou tendenci k extrému: lidé s nejnižším vzděláním jsou výrazně méně tolerantní oproti ostatním respondentům a mají také vyšší sklon k naprostému odmítání rozvodů („nikdy“ neospravedlnitelný). Rozdíl mezi středoškolsky a vysokoškolsky vzdělanými je výrazně méně patrný a postupem času se stírá. Viditelná je i souvislost tolerance rozvodu a věku: čím starší respondent, tím nižší tolerance, u nejstarší skupiny se tato tendence značně vyostřuje. Výrazně nejnižší toleranci k rozvodům mají ovdovělí respondenti (tolerance ženatých a vdaných je spíše průměrná), nejvyšší naopak lidé rozvedení a svobodní. Vliv počtu dětí není jasně patrný, ani nelze tvrdit, že jsou bezdětní lidé tolerantnější, pouze s počtem pěti až šesti dětí ospravedlnitelnost rozvodu významněji klesá. Celkově nejvyšší tolerance rozvodu v porovnání s dalšími jevy naznačuje, že rozvod není v naší společnosti v současnosti vnímán jako nepřijatelné stigmatizující chování. Posun z pozice jevu spíše neospravedlnitelného v roce 1991 k pozici tolerovatelné (přesunutí přes středovou škálovou hodnotu) již v roce 1999 je v souladu s hypotézou liberalizace rozvodů.

3.5.4 Děti a rozvod

Jak bylo zmíněno v předchozích kapitolách, v souvislosti s rozvodem se velká pozornost ve výzkumech věnuje dětem rozvedených rodičů, změnám, kterými procházejí, a dopadům, které na ně tato událost může mít. Evropský výzkum hodnot problematiku dětí a zachování či rozpadu rodinných vazeb postihuje dvěma základními výroky o nutnosti vyrůstání dítěte s oběma rodiči a povinnosti rodičů podřídit své osobní zájmy dětem, s nimiž jedinci vyjadřují

souhlas či nesouhlas. Hypotéza 1.3 se na tyto výroky zaměřuje a předpokládá rostoucí toleranci výchovy dětí pouze jedním rodičem a postupný příklon k individuálním zájmům na úkor dětí.

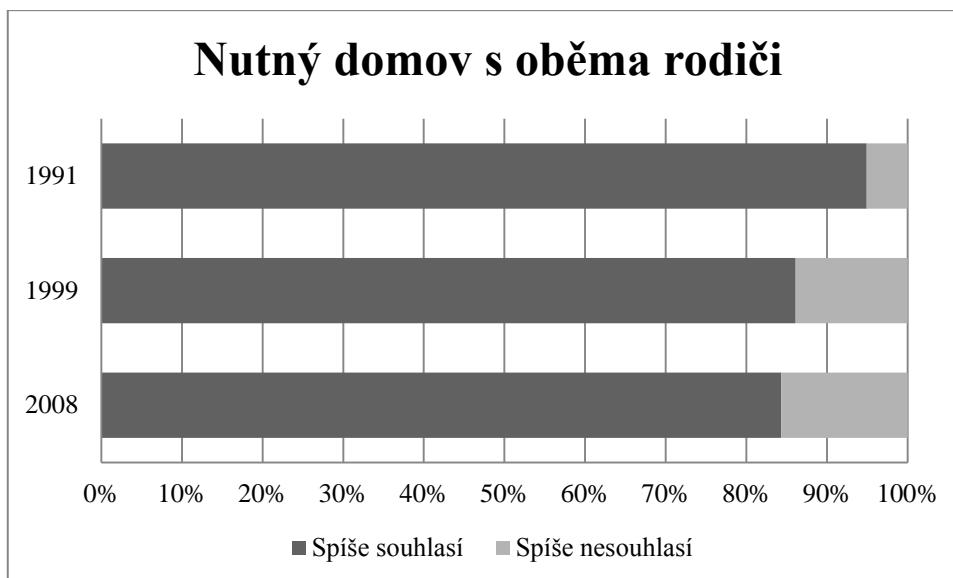
3.5.4.1 Domov s oběma rodiči

Prvním z výroků je tvrzení „Dítě potřebuje domov s oběma rodiči.“ Odpověď se vyjadřuje formou spíše souhlasu či spíše nesouhlasu, není dále diferencovaná (hodnota odpovědi „Neví“ nedosahovala v žádném roce výzkumu ani 1%, byla proto z analýzy vyřazena).

Míra souhlasu s výrokem, kterou ukazuje tabulka 11 a graf č. 7, je napříč všemi vlnami výzkumu velmi vysoká (pohybuje se od 95% do 81%), přesto je pozorovatelný značný sestup mezi první a druhou vlnou, který se v posledním roce již nevyskytuje (mezi rokem 1999 a 2008 není signifikantní rozdíl, rok 1991 se od nich významně odlišuje svým zvýšeným souhlasem). Názorové rozdíly podle pohlaví nejsou příliš silné, ale o to překvapivější: navzdory vyššímu oceňování rodiny se ženy mírně více než muži přiklánějí k tvrzení, že dítě s oběma rodiči žít nepotřebuje. Nejsou zde patrné rozdíly ve věkových skupinách, pouze nejstarší respondenti setrvale vyjadřují znatelně vyšší míru souhlasu s tvrzením, podobně se nevyskytuje souvislost s počtem dětí, v roce 1999 a 2008 se objevuje tendence bezdětných respondentů k výraznějšímu nesouhlasu v porovnání s ostatními kategoriemi. Rozdíly podle vzdělání respondentů či místa jejich bydliště nebyly prokázány. Z hlediska rodinného stavu je zde patrná již dříve se objevující polarizace mezi více souhlasícími ženatými muži, vdanými ženami a ovdovělými respondenty na straně jedné a svobodnými a rozvedenými respondenty, kteří mají větší sklon k nesouhlasu, na straně druhé. Na rozdíl od rozvedených respondentů, kteří svůj nesouhlas nejvíce zvýšili mezi roky 1999 a 2008, udržují ženatí a vdané od roku 1999 beze změny, což je dobrou zprávou pro rodiny s dětmi, které by tak mohly být více chráněny před rozpadem rodičovského svazku.

Tab. 11: Dítě potřebuje domov s oběma rodiči			
Rok výzkumu	Spíše souhlasí	Spíše nesouhlasí	Celkem
1991	94,9%	5,1%	100,0%
1999	86,1%	13,9%	100,0%
2008	84,3%	15,7%	100,0%

(Zdroj: EVS 1991-2008)

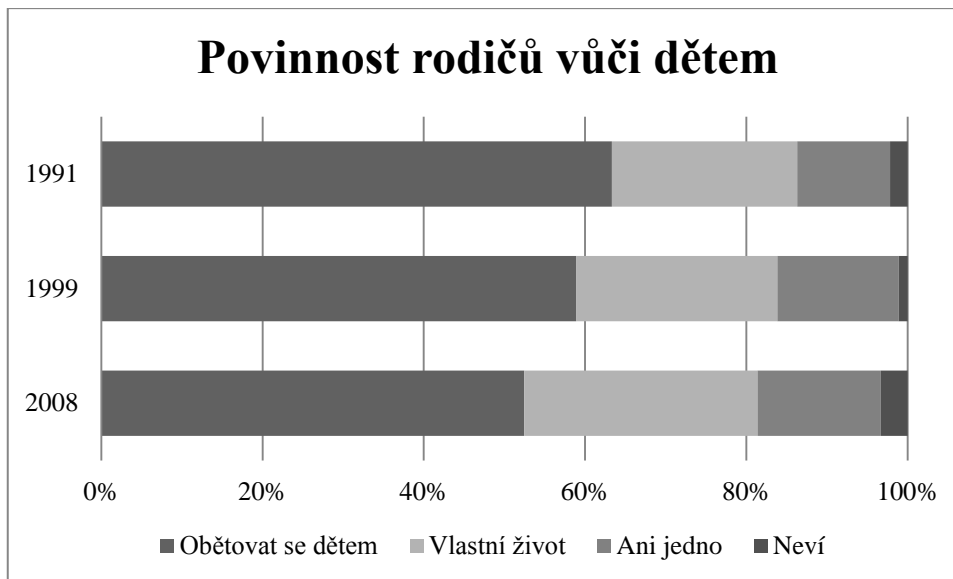
Graf č. 7: Souhlas s výrokem „Dítě potřebuje domov s oběma rodiči“ (zdroj: EVS 1991-2008)

3.5.4.2 Podřízení se zájmům dětí

Druhou oblast tématu tvoří otázka podřízení rodičů zájmům svých dětí. Z nabídnutých výroků „Povinností rodičů je udělat to nejlepší pro své děti i na úkor svého vlastního prospěchu“ a „Rodiče mají svůj vlastní život a neměl by po nich nikdo chtít, aby se obětovali ve prospěch svých dětí“ volili respondenti ten výrok, se kterým se více ztotožňují, případně odpovídali, že se neztotožňují ani s jedním z nich. (Tab. 12 a graf č. 8)

Rok výzkumu	Povinností rodičů je udělat to nejlepší pro své děti i na úkor svého vlastního prospěchu	Rodiče mají svůj vlastní život a neměl by po nich nikdo chtít, aby se obětovali ve prospěch svých dětí	Ani jedno z uvedeného	Neví	Celkem
1991	63,3%	23,0%	11,5%	2,2%	100,0%
1999	58,9%	24,9%	15,1%	1,1%	100,0%
2008	52,4%	29,0%	15,3%	3,3%	100,0%

(Zdroj: EVS 1991-2008)

Graf č. 8: Povinnost rodičů vůči dětem (zdroj: EVS 1991-2008)

Celkově je zde patrný mírný názorový posun od prvního výroku ke druhému, uskutečňující se nejvíce mezi roky 1999 a 2008 a také postupně rostoucí nesouhlas s oběma výroky, nejvíce mezi lety 1991 a 1999 (rozdíl mezi rokem 2008 a zbytkem je výraznější než mezi rokem 1991 a zbytkem), vztah je signifikantní. Rozdíly mezi pohlavími signifikantní nejsou. Se sebeobětováním dětem nesouhlasí nejvíce věkové skupiny 35-44 let a 45-54 let, tedy zejména ta věková kategorie, která nejpravděpodobněji vychovává nebo nedávno dovychovala své děti a nechce na sebe vzít roli rodiče na plný úvazek na úkor vlastních zájmů. Naopak nejvyšší souhlas vykazuje nejstarší skupina respondentů, která (jak se ukázalo již v dřívějších otázkách) má sklon k ochraně tradičnějších rodinných hodnot a rolí. Rostoucí podíl kategorie nesouhlasu s oběma výroky by nasvědčoval určitému rostoucímu pluralismu v rodinných normách a hodnotách, kde velká škála různých možností nabízí menší černobílé vidění světa a větší snahu kombinovat obě roviny života: jak osobní, tak rodinnou.

V souladu s hypotézou 1.3 lze tedy tvrdit, že dochází k postupnému odklonu od tradičních názorů, že dítě potřebuje domov s oběma rodiči a rodiče sou povinni podřídit své zájmy dětem. K posunu prvního názoru však nedošlo v poslední době a u druhého hraje roli spíše rostoucí pluralismus názorů, než jednoznačná aktuální změna smýšlení.

3.6 Sociální dědičnost rozvodového chování a názorů

Při analýze názorů na rozvod nelze opomenout vliv zprostředkované zkušenosti respondentů, tedy zkušenosti s rozvodem rodičů a vyrůstáním v neúplné rodině. Tyto aspekty bohužel nelze zkoumat ve všech příslušných obdobích a následně mapovat vývoj v čase, neboť příslušné otázky pokládá až poslední vlna výzkumu. Přesto i tato data poskytují cenný vhled do aktuální situace. Hypotézy 2.1-2.4 se tedy zaměřují na zkušenosti respondentů s rozvodem vlastních rodičů či dětí i na nepřímou zkušenost rozvodu jiného příbuzného a dále na zkušenosti vyrůstání v rodině pouze s jedním z rodičů, to vše skrze analýzu dat z roku 2008.

3.6.1 Zprostředkovaná zkušenost respondentů s rozvodem

	Ano	Ne	Celkem
Rozvod rodičů	9,6%	90,4%	100%
Rozvod jiného příbuzného	16,3%	83,7%	100%
Rozvod vlastních dětí	6,8%	93,2%	100%

(Zdroj: EVS 2008)

Jak ukazuje tabulka 13, rozvod vlastních rodičů zažilo téměř 10% respondentů, rozvod někoho jiného z rodiny dokonce 16%. Zážitek rozvodu některého ze svých dětí je nejméně častý a týká se necelých 7% dotázaných.

Zkušenost s vlastním rozvodem	Rozvod rodičů		
	Ano	Ne	Celkem
Ano	11,7%	88,3%	100,0%
Adjustovaná rezidua	1,4	-1,4	
Ne	9,1%	90,9%	100,0%
Adjustovaná rezidua	-1,4	1,4	
Celkem	9,6%	90,4%	100,0%

(Zdroj: EVS 2008)

Hypotéza 2.1 předpokládá, že respondenti z rozvedených rodin (a ti, kteří zažili rozvod některého ze svých příbuzných) mají vyšší sklon k vlastnímu rozvodu. Analýza osobní zkušenosti respondentů s rozvodem v souvislosti s jejich případnou zkušeností s rozvodem rodičů (tabulka 14) však ukazuje, že se zde nevyskytuje dostatečně silný vztah: respondenti s rozvedenými rodiči nemají signifikantně častější zkušenost s vlastním rozvodem. Nelze zde tedy usuzovat na probíhající sociální dědičnost rozvodů. Pozorovatelné jsou pouze rozdíly mezi respondenty různých věkových skupin: nejčastěji zažili rozvod svých rodičů respondenti ve věku 25-34 let (adjustované reziduum 5,3) a 18-24 let (adjustované reziduum 3,3). Nejméně častou zkušenost s rozvodem rodičů mají respondenti nejstarší, ve věkové kategorii nad 65 let (adjustované reziduum -4,9), což je dáno vyšším stářím norem, kterými se řídili jejich rodiče (rozvod byl tehdy méně schvalovaný i méně běžný). Dochází tedy jen k postupnému vývoji norem ohledně rodinných vztahů, který však není záležitostí nedávných let, hypotéza byla vyvrácena.

Podle hypotézy 2.2 by respondenti, kteří se rozvedli, měli mít častější zkušenost s rozvodem svých dětí. Ani tato souvislost ale není v datech patrná: stejně jako u nich nevedl rozvod rodičů jasně k rozvodu, ani oni sami tento vzorec chování (alespoň prozatím) nepředali svým dětem. Rozvod svých dětí nejčastěji zažili nejstarší respondenti (u kategorie nad 65 let je adjustované reziduum 11,0), což je způsobeno růstem průměrné délky manželství: pouze nejstarší respondenti zažili rozvod svých dětí, protože proběhl až ve vyšším věku zmíněných dětí (a tedy i jich samých). Celkově tento vzorek respondentů sociální dědičnost rozvodů, nastíněnou a prokázanou v mnoha studiích, vůbec nepotvrzuje a i druhou hypotézu je nutné zamítnout.

Dále se ukázalo, že zážitek rozvodu rodičů nemá vliv na stupeň dosaženého vzdělání respondentů; že tedy rozpad původní rodiny nevede nutně k získání nižšího vzdělání a nemá tolik negativní důsledky, jako navrhovali někteří výše zmiňovaní autoři, například Judith Wallerstein. Při pohledu na věkové kategorie respondentů lze říct, že je zde souvislost mezi věkem a zkušeností s rozvodem rodičů: nejčastěji rozvod rodičů zažili nejmladší respondenti, nejméně často pak ti nejstarší. 68% respondentů navíc udává, že rozvod jejich rodičů proběhl v době, kdy ještě nebyli plnoletí. Toto zjištění je potvrzením předpokladu, že děti postupně přestávají být překážkou rozvodu a rodiče se tak často rozvádějí i přes přítomnost nezletilých dětí. Zjištěný vztah je sice signifikantní, ale poměrně slabý.

Oprostíme-li se od zkoumání přímé sociální dědičnosti rozvodu mezi generacemi, je možné se dále podrobněji věnovat otázce, zda jsou zkušenosti s rozvodem rodičů ovlivněny názory respondentů ohledně rodiny, rodinných uspořádání, výchovy a rozvodu. Tuto souvislost postihují hypotézy 2.3 (respondenti, kteří zažili rozvod rodičů, častěji než ostatní schvalují rozvod a výchovu dětí jedním rodičem) a 2.4 (tito respondenti také přikládají rodině a manželství nižší důležitost než ostatní a více prosazují vlastní zájmy).

Z hlediska hodnocení důležitosti rodiny se skupiny respondentů nijak významně neodlišují: dotázaní z rozvedených rodin nemají sklon považovat rodinu za méně důležitou než ostatní respondenti, současně jí však ani nepřikládají vyšší důležitost než ostatní.

V konkrétních otázkách rodinných uspořádání už respondenti z rozvedených rodin vykazují určité odlišnosti: častěji například odmítají, že by dítě nutně potřebovalo domov s oběma rodiči, a tedy i častěji schvalují, aby žena vychovávala dítě sama. Dále více nesouhlasí s tvrzením, že manželství je předpokladem štěstí (aniž by ovšem častěji než ostatní považovali manželství za zastaralé). Rozvod rodičů naopak nemá vliv na posuzování zastaralosti instituce manželství ani na názor ohledně povinnosti vůči dětem: respondenti častěji neinklinují ani k prosazování nutného obětování se dětem, ani k upřednostňování vlastních zájmů.

Markantní rozdíly se projevují v otázce ospravedlnitelnosti rozvodů: ti dotázaní, jejichž rodiče se rozvedli, jsou výrazně tolerantnější a vnímají rozvody jako více ospravedlnitelné. Více než čtvrtina z nich (konkrétně 27%) dokonce tvrdí, že je rozvod ospravedlnitelný vždy, na rozdíl od pouhých 10% respondentů, jejichž rodiče se nerozvedli.

Tab. 16: Porovnání respondentů podle zkušenosti s rozvodem rodičů		
	Rozvod rodičů:	Průměr:
Ospravedlnitelnost rozvodu*	Ano	6,82
	Ne	5,48
Dítě potřebuje domov s oběma rodiči*	Ano	1,23
	Ne	1,15
Manželství je zastaralá instituce	Ano	1,71
	Ne	1,76
Žena vychovává dítě sama bez muže*	Ano	1,24
	Ne	1,34
Manželství je předpokladem štěstí*	Ano	2,45

	Ne	2,26
Rodiče musí dělat vše pro své děti	Ano	1,38
	Ne	1,36
Důležitost rodiny	Ano	1,32
	Ne	1,26

*Označené položky vykazují signifikantní rozdíly v průměrech (testováno pomocí T-testů), u ostatních položek nebyly rozdíly prokázány.

Tab. 17: Ospravedlnitelnost rozvodu podle zkušenosti s rozvodem rodičů											
Zkušenost s rozvodem rodičů	Ospravedlnitelnost rozvodu										
	1 = Nikdy	2	3	4	5	6	7	8	9	10 = Vždycky	Celkem
Ano	7,3%	1,2%	3,0%	2,4%	20,7%	14,0%	8,5%	7,9%	7,3%	27,4%	100,0%
Adj. rezidua	-1,7	-2,5	-2,4	-2,5	0,6	0,7	0,0	-0,5	0,0	6,4	
Ne	11,8%	5,9%	8,3%	7,8%	18,8%	12,2%	8,5%	9,2%	7,3%	10,3%	100,0%
Adj. rezidua	1,7	2,5	2,4	2,5	-0,6	-0,7	0,0	0,5	0,0	-6,4	
Celkem	11,3%	5,4%	7,8%	7,3%	18,9%	12,3%	8,5%	9,0%	7,3%	12,0%	100,0%

Tab. 18: Ospravedlnitelnost rozvodu podle zkušenosti s rozvodem jiného příbuzného											
Rozvod jiného příbuzného	Ospravedlnitelnost rozvodu										
	1 = Nikdy	2	3	4	5	6	7	8	9	10 = Vždycky	Celkem
Ano	5,7%	2,3%	5,7%	6,1%	21,4%	15,3%	9,5%	9,5%	9,5%	14,9%	100,0%
Adj. rezidua	-3,1	-2,5	-1,5	-0,6	1	1,6	0,5	0,2	1,4	1,8	
Ne	12,2%	6,1%	8,4%	7,1%	18,7%	11,6%	8,6%	9,2%	7,0%	11,0%	100,0%
Adj. rezidua	3,1	2,5	1,5	0,6	-1	-1,6	-0,5	-0,2	-1,4	-1,8	
Celkem	11,2%	5,5%	8,0%	7,0%	19,1%	12,2%	8,8%	9,3%	7,5%	11,6%	100,0%

Tab. 19: Ospravedlnitelnost rozvodu podle zkušenosti s rozvodem jiného příbuzného	
Zkušenost s rozvodem jiného příbuzného:	Průměrná hodnota:
Ano	6,28
Ne	5,49

(Zdroj: EVS 2008)

Zjištění je možné shrnout tak, že ačkoli je rodina jako hodnota vnímaná oběma kategoriemi respondentů shodně, v otázkách jejího konkrétního uspořádání se skupiny liší a lidé z rozvedených rodin mají sklon k vyššímu schvalování rozvodů a alternativních rodinných forem. Dědičnost z rodičů na děti se tedy neprojevuje přímo v rozvodovém chování, ale pouze v přijetí tolerantnějších, méně tradičních názorů. Stejně otázky byly zkoumány i z hlediska možného vlivu rozvodu jiného příbuzného: platí, že respondenti, kteří mají zkušenost s rozvodem někoho z příbuzných, vykazují vyšší toleranci k rozvodům, míra ovlivnění je ale menší, než při zkušenosti přímo s rozvodem rodičů. U ostatních zkoumaných otázek nebyl tento vliv prokázán. Hypotéza 2.3 o vyšším schvalování rozvodů a výchovy v neúplných rodinách byla tedy v datech potvrzena, hypotéza 2.4 o nižší důležitosti rodiny a manželství a vyšším prosazováním vlastních zájmů byla naopak vyvrácena.

3.6.2 Vyrůstání v neúplné rodině

Přenosu vzorců chování a názorů mezi generacemi jsem dále zkoumala s ohledem na to, zda respondenti vyrůstali či nevyrůstali v úplné rodině, protože se tak naskýtá možnost podchycení vlivů, které na ně působily v dětství (což nelze plně postihnout analýzou zkušenosti s rozvodem rodičů, neboť ten může probíhat v téměř libovolném věku dotázaných). Vliv neúplné rodiny v dětství se navíc do každodenního života a zkušeností promítá bezprostředněji než formální rodinný status rodičů a bylo mu vystaveno více respondentů než zmiňovanému rozvodu rodičů. Konkrétně otázka zjišťuje, zda respondent ve věku 14 let (tedy na hranici dětství a dospívání, kdy se významně formují jeho názory) žil s oběma rodiči, nebo jen s matkou či otcem, případně ani s jedním z nich. Jak ukazuje tabulka 20, 13% respondentů uvádí, že nežilo v uvedené době v úplné rodině. Testovány byly stejné hypotézy jako v předchozím úseku s respondenty z rozvedených rodin. Byla provedena samostatná analýza vlivu vyrůstání dítěte pouze s otcem a pouze s matkou, následně byly kategorie sloučeny a otestovány dohromady.

Tab. 20: Když Vám bylo 14, žil(a) jste se svými rodiči?	
Ano, s oběma rodiči	86,7%
Jen se svým otcem	1,0%
Jen se svou matkou	10,4%
Ne, nežil(a) jsem s rodiči	1,9%
Celkem	100,0%

(Zdroj: EVS 2008)

3.6.2.1 Vyrůstání pouze s otcem

Analýza odpovědí respondentů, kteří žili ve svých 14 letech pouze s otcem a nikoli s oběma rodiči, je kvůli extrémně nízké četnosti v dané kategorii (pouhé 1% souboru) poněkud komplikovaná. Nebyly zde prokázány signifikantní rozdíly pomocí T-testů a nelze je ani spolehlivě testovat pomocí chí-kvadrát testu kvůli nízké obsazenosti. Není tedy možné tvrdit, že by respondenti, kteří žili v dětství pouze s otcem, přejímali uvolněné či alternativní názory na rodinu a více schvalovali rozvody, výchovu dítěte pouze jedním rodičem. Taktéž nemají sklon k odlišnému hodnocení důležitosti rodiny, vyššímu odsuzování manželství jako zastaralé instituce ani odlišnému názoru na vhodnou míru obětování se dětem na úkor vlastního života. Ani jejich zkušenost s vlastním rozvodem není vyrůstáním bez matky ovlivněna.

3.6.2.2 Vyrůstání pouze s matkou

Respondenti, kteří ve svých 14 letech žili pouze s matkou či nežili ani s jedním z rodičů, naopak určité rozdíly oproti jedincům z úplných rodin vykazují, například v otázce osobní zkušenosti s rozvodem. Lze říci, že jedinci, kteří v dětství žili pouze s matkou, mají mírně vyšší sklon k vlastnímu rozvodu oproti ostatním skupinám (adjustované reziduum 1,9). Naopak ti jedinci, kteří vyrostli s oběma rodiči, mají sklon k vlastnímu rozvodu nižší, tento vztah však není signifikantní (adjustované reziduum -1,2). Ti dotázaní, kteří nežili ani s jedním z rodičů, výrazně nevykazují žádnou z naznačených tendencí. Zjištění je možné interpretovat tak, že obě odlišující se skupiny dotázaných přebírají v jisté míře vzor svých rodičů (první skupina žila jen s jedním rodičem, proto v manželství častěji selhává, druhá skupina naopak více reprodukuje tradiční rodinné uspořádání a je v manželství úspěšnější).

Rozdíly v posuzování důležitosti rodiny jsou patrné jen u spodní části škály: ti respondenti, kteří žili s oběma rodiči, mají nejmenší sklon tvrdit, že je rodina nepřiliš důležitá či naprosto nedůležitá; ti jedinci, kteří žili pouze s matkou, častěji udávají menší důležitost rodiny a častější absolutní ospravedlnitelnost rozvodu. Ti, kteří žili jen s matkou, mají větší tendenci tvrdit, že dítě nepotřebuje vyrůstat s oběma rodiči (vztah je však slabý). Tato tolerance výchovy jedním rodičem však v daném kontextu není jasně interpretovatelná a nelze říct, zda je názor založen spíše na tom, že respondentům chybí osobní zkušenost vyrůstání v kompletní rodině a proto ho nevyžadují, nebo tím, že jsou jejich zkušenosti negativní

a proto před konfliktním prostředím upřednostňují odloučení rodičů. V souladu s tímto názorem stojí také častější schvalování výchovy dětí pouze ženou, na což jsou ze svého života zvyklí. Respondenti vyrůstající pouze s matkou také častěji prosazují, že rodiče mají vlastní život a neměli by se obětovat dětem. Vnímání instituce manželství co do zastaralosti však ovlivněno není.

3.6.2.3 Vliv vyrůstání respondenta s jedním rodičem

Po sloučení kategorií života s otcem a matkou do kategorie „život pouze s jedním rodičem“ lze konstatovat následující: vyrůstání v neúplné rodině má za následek častější odmítání modelu domova s oběma rodiči jako nutnosti pro dítě, vyšší souhlas s tím, aby žena vychovávala své děti sama, a méně častý příklon k názoru, že rodiče musí udělat pro své děti maximum i na úkor vlastních zájmů a že je manželství předpokladem štěstí (viz tab. 21). Dotyční respondenti také více tolerují rozvod a častěji tvrdí, že je ospravedlnitelný ve všech případech (hodnotu „10“ zvolilo 17,6% respondentů vyrůstajících s jedním rodičem oproti 11,2% respondentů z úplných rodin, viz tab. 22). Jedinci z neúplných rodin (podobně jako výše zmiňovaní respondenti s rozvedenými rodiči) vykazují mírně častější zkušenost s vlastním rozvodem.

Tab. 21: Porovnání respondentů z úplných a neúplných rodin		
	Rodina v dětství:	Průměr:
Ospravedlnitelnost rozvodu*	S oběma rodiči	5,56
	Jen s 1 rodičem	6,06
Dítě potřebuje domov s oběma rodiči	S oběma rodiči	1,15
	Jen s 1 rodičem	1,20
Manželství je zastaralá instituce	S oběma rodiči	1,77
	Jen s 1 rodičem	1,73
Žena vychovává dítě sama bez muže*	S oběma rodiči	1,34
	Jen s 1 rodičem	1,23
Manželství je předpokladem štěstí.	S oběma rodiči	2,27
	Jen s 1 rodičem	2,36
Rodiče musí dělat vše pro své děti*	S oběma rodiči	1,34
	Jen s 1 rodičem	1,44

Důležitost rodiny	S oběma rodiči	1,26
	Jen s 1 rodičem	1,36

*Označené položky vykazují signifikantní rozdíly v průměrech (testováno pomocí T-testů), u ostatních položek nebyly rozdíly prokázány.

Tab. 22: Ospravedlnitelnost rozvodu podle dětství respondenta											
Ve 14 letech život:	1 = Nikdy	2	3	4	5	6	7	8	9	10 = Vždycky	Celkem
S 2 rodiči	11,9%	5,9%	7,6%	7,2%	18,9%	11,9%	8,5%	9,2%	7,7%	11,2%	100,0%
Adj. rezidua	1,9	1,9	-0,1	-0,5	-0,4	-0,4	-0,1	0,7	0,5	-2,6	
S 1 rodičem	7,3%	2,6%	7,8%	8,3%	20,2%	13,0%	8,8%	7,8%	6,7%	17,6%	100,0%
Adj. rezidua	-1,9	-1,9	0,1	0,5	0,4	0,4	0,1	-0,7	-0,5	2,6	
Celkem	11,3%	5,5%	7,6%	7,3%	19,0%	12,1%	8,6%	9,0%	7,6%	11,9%	100,0%

(Zdroj: EVS 2008)

Rozdíly v názorech jsou více patrné zejména u respondentů, kteří vyrůstali s matkou: alespoň slabě se zde potvrzují základní předpoklady toho, že vlastní zkušenost respondentů zvyšuje toleranci neúplných rodin i výchovy dítěte jedním rodičem a ospravedlnitelnost rozvodů a že dochází k částečnému předávání matčiných názorů. Respondenti, které v dětství vychovával otec, takové rozdíly takřka nevykazují, což by mohlo být způsobeno tím, že jejich rodinné uspořádání je příliš alternativní na to, aby přejímali klasické postoje, nebo poznamenáním jejich pohledu vážnou nestandardní situací, která jim znemožnila žít s matkou. Tento typ neúplné rodiny je u nás velmi netypický, proto jsou názory pravděpodobně tak odlišné od těch utvářených mnohem častějším životem s matkou.

Celkově lze konstatovat, že vyrůstání pouze s jedním rodičem má za následek přijetí více alternativních názorů na tradiční rodinné formy a hodnoty, což je v souladu s hypotézami 2.1, 2.3 a 2.4, hypotéza 2.2 o častější zkušenosti s rozvodem vlastních dětí, žili-li respondenti v dětství v neúplné rodině, ale potvrzena nebyla. Projevy jsou silnější než u otázky, zda jsou rodiče rozvedení, což by mohlo souviset zejména s prodlužující se průměrnou délkou manželství: řada párů se rozvádí až ve chvíli, kdy má odrostlé děti, které tak nejsou rozvodem rodičů ovlivněny v době intenzivního utváření vlastní osobnosti. Zkoumání života respondentů v jejich 14 letech však tento vliv odstraňuje a umožňuje analyzovat přímo působení nekompletní rodiny a odloučení jednoho rodiče od dítěte.

Závěr

Práce zkoumala názory české populace na rodinu a rozvod, vývoj v čase a jejich dědičnost při zkušenosti s rozvodem rodičů či s dětstvím v neúplné rodině. Použity byly hypotézy předpokládající rostoucí toleranci rozvodů, klesající důležitost rodiny, nárůst přesvědčení o zastaralosti manželství, příklon k individuálním zájmům na úkor rodiny, zvyšování tolerance výchovy dítěte pouze jedním rodičem a vyšší sklon k rozvodu a k rozvod tolerujícím názorům po zkušenosti s rozvodem rodičů nebo vyrůstáním pouze s jedním rodičem.

Ukázalo se však, že se sledované změny uskutečňují v nižší míře a značně pomaleji, než jsem původně očekávala. V důsledku toho nelze hovořit o zcela jasném naplnění či nenaplnění předpokladů práce, ale pouze o určitých pozorovatelných tendencích.

Také je potřeba brát v úvahu určitá omezení analýzy plynoucí z použitých dat: jednotlivé vlny výzkumu zachycují respondenty v konkrétním okamžiku konání dotazování. Pokládané otázky však zkoumají velmi dynamické a v čase proměnlivé fenomény, není proto možné postihnout vývoj názorů konkrétních jedinců v závislosti na čase (a tedy jejich věku) a prožitých událostech. Současně výzkum pokrývá spíše názory dotázaných než jejich chování (kterému se věnuje pouze okrajově), což komplikuje možnost soudů o předávaných vzorcích chování mezi generacemi. Celá oblast dědičnosti rozvodového chování a názorů na rozvod je navíc zařazena pouze v poslední vlně výzkumu z roku 2008, nelze ji tedy porovnat s minulostí a je nutné spokojit se pouze s analýzou aktuální situace. Závěry, které z této práce vyplývají, mají tedy omezenou platnost a v tomto světle je na ně třeba pohlížet.

Přesto lze z výsledků analýzy vyvodit, že postupem času narůstá tolerance rozvodu, který se tak dostává ze spíše neospravedlnitelné pozice do spíše ospravedlnitelné. Hodnota rodiny v životě jedinců mírně klesá, nicméně stále je vnímaná jako důležitá a v porovnání s ostatními hodnotami z hlediska důležitosti bezkonkurenčně vítězí. Slábne přesvědčení, že dítě nutně potřebuje vyrůstat s oběma rodiči. Částečně klesá i souhlas s požadavkem udělat pro své děti to nejlepší i na úkor vlastního prospěchu; namísto většího příklonu k tvrzení, že rodiče mají vlastní život a neměli by se obětovat pro své děti, však roste nesouhlas s oběma tvrzeními. Předpoklad zastarávání instituce manželství se nenaplnil.

Celkově je tedy patrný částečný posun směrem k méně tradičním a uvolněnějším názorům. Výraznější než rozdíly v jednotlivých ročnících výzkumů jsou ovšem odlišnosti mezi kategoriemi respondentů: dochází k polarizaci názorů podle rodinného stavu i věku dotázaných. Nejtradičnější, nejvíce konzervativní názory mají ovdovělí respondenti a stejný,

jen slabší, vliv se objevuje u ženatých a vdaných. Na opačném pólu se nacházejí respondenti, kteří nikdy do manželství nevstoupili. Rozvedení jedinci se v názorech podobají svobodným, ale vliv je opět slabší. Podobně platí, že nejméně tradiční názory má nejmladší věková skupina a nejvíce konzervativní jsou respondenti starší, zejména ti nad 65 let.

Přebírání rozvodového chování na základě příkladu rodičů bylo analýzou vyvráceno: zkušenost s rozvodem rodičů nepřináší vyšší rozvodovost dětí, dochází jen k mírnému příklonu k vyššímu schvalování rozvodů a rodinných forem pouze s jedním rodičem. Dědičnost se tedy neprojevuje přímo v rozvodovém chování, ale pouze v přijetí tolerantnějších, méně tradičních názorů. Také vyrůstání pouze s jedním rodičem má za následek častější zastávání alternativních názorů na rodinné formy a hodnoty, aniž by přitom vedlo ke zvýšené rozvodovosti. Projevy jsou dokonce silnější než po zkušenosti s rozvodem rodičů.

Tento rozdíl ve vlivu rozvodu rodičů a vyrůstání pouze s jedním rodičem je hodný pozornosti pro svou zdánlivou rozporuplnost: vyrůstání respondenta pouze s matkou nejpravděpodobněji a nejčastěji indikuje, že jsou rodiče rozvedeni. Přesto je toto působení výraznější, což může být dáno jednak tím, že existují i další, s rozvodem nesouvisející důvody, proč dítě vyrůstá bez otce (například úmrtí či odloučení), a jednak také jinou dobou zkušenosti: ve zkoumaných 14 letech respondenta je míra jeho ovlivnitelnosti vyšší než v pozdějším věku a absence druhého rodiče má tak větší dopad, než samotný rozvod rodičů, který může proběhnout i mnohem později. Jedná se tak o dvě rozdílné zkušenosti, jejichž vliv nelze zcela ztotožnit.

Ukazuje se tedy, že navzdory změnám v podobě rodiny, její rostoucí nestabilitě a množícím se studiím o poklesu významu a rozšiřování neúplných a rekonstruovaných rodinných forem, zůstávají názory české populace i v novém století poměrně konzervativní a tradiční, a to i u mladších věkových skupin, což poskytuje naději, že situace bude podobně stabilizovaná i v budoucnosti.

Seznam použité literatury

European Values Study [online]. 2012 [cit. 2013-05-26]. Dostupné z: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>

Populační vývoj České republiky 1990-2002. 1. vyd. Editor Zdeněk Pavlík, Milan Kučera. Praha: Demoart, 2002, 98 s. ISBN 80-902-6868-4.

Rozvodovost. In: *Český statistický úřad* [online]. 2012 [cit. 2013-05-26]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

Velký sociologický slovník: II. svazek P-Z. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, s.749-1627. ISBN 80-718-4310-5.

BALLNIK, Peter. *Otcem i po rozvodu*. Vyd. 1. Překlad Petr Babka. Praha: Portál, 2012, 255 s. ISBN 978-802-6201-502.

ČERNÁ, Petra. *Rozvod, otcové a děti*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, 114 s. ISBN 80-864-3211-4.

FABEROVÁ, Marta a Dana VAŠÁTKOVÁ. Důležitost klasické rodiny pro dítě. JANIŠ, Kamil a Tomáš SVATOŠ. *Rodina a otázky s ní související: učební text*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 13-18. ISBN 80-7041-842-7.

FRANCOVÁ, Marie a Jana DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, xii, 248 s. Právní rukověť. ISBN 978-807-3575-861.

GIDDENS, Anthony. Rodina, manželství a osobní život. GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999, s. 155-181. ISBN 80-7203-124-4.

HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Rozvod a paragrafy: jak rozvodové řízení probíhá, majetkové vztahy a jejich vypořádání, komu svěřit dítě, výše výživného na dítě*. Vyd. 1. Praha: Computer Press, 2001, 73 s. Právní rady. ISBN 80-722-6477-X.

CHERLIN, Andrew J. *Marriage, divorce, remarriage*. Rev. and enl. ed. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, c1992, ix, 178 p. ISBN 06-745-5082-X.

JAGGER, Gill a Caroline WRIGHT. *Changing family values*. New York: Routledge, 1999, viii, 214 p. ISBN 04-151-4957-6.

JUDITH WALLERSTEIN, Julia Lewis and Sandra Blakeslee. *The unexpected legacy of divorce: a 25 year landmark study*. London: Fusion, 2002. ISBN 19-012-5094-6.

KELLY, By E. Mavis Hetherington and John. *For better or for worse: divorce reconsidered*. New York: W.W. Norton, 2003. ISBN 03-933-2413-3.

MACH, Jan. Rozvod a rozhodování o dětech v České republice. SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, s. 161-170. ISBN 80-717-8906-2.

MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, 128 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, 98 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-852-8283-6.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, 144 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 3. ISBN 80-858-5024-9.

MOŽNÝ, Ivo. Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů v mezinárodním srovnání. (EDS), Petr Mareš ...). *Modernizace a česká rodina: sborník prezentací na Sympoziu pořádaném ve dnech 15. - 17. října 2003 Fakultou Sociálních Studií Masarykovy Univerzity v Brně = Modernization and the Czech family*. Vyd. 1. Brno: Nakl. Barrister, 2003, s. 11-36. ISBN 8086598616.

MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1990, 184 s. ISBN 80-702-9018-8.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2., upr. vyd. Ilustrace Vladimír Jiránek. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008, 323 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 38. ISBN 978-808-6429-878.

PÁVEK, František. *Rozvody očima soudce: 1918-1949, 1950-1963, 1964-dodnes*. 1. vyd. V Praze: Práce, 1973, 239 s. Astra.

SIMPSON, Bob. *Changing families: an ethnographic approach to divorce and separation*. New York: Berg, 1998, xiii, 181 p. ISBN 18-597-3919-9.

SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Vyd. 1. Překlad Stanislav Štech, Ludmila Šašková. Praha: Portál, 1999, 127 s. ISBN 80-717-8249-1.

SMART, Carol a Bren NEALE. *Family fragments?*. Malden, Mass.: Polity Press, 1999, vii, 222 p. ISBN 07-456-1894-4.

SMART, Carol, Bren NEALE a Amanda WADE. *The changing experience of childhood: families and divorce*. Malden, MA: Blackwell Publishers, c2001, vii, 220 p. ISBN 07-456-2400-6.

SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, 183 s. ISBN 80-717-8906-2.

ŠŤASTNÁ, Anna. Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí. HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: SOU AV ČR, 2006, s. 175-190. ISBN 80-7330-082-6.

VOHLÍDALOVÁ, Marta. Kdo podává žádost o rozvod a jaké jsou příčiny rozpadu partnerských vztahů?. *Gender, Equal Opportunities, Research / Gender, Rovné příležitosti, výzkum*. 2010, roč. 11, č. 2, s. 48-56.

WHITEHEAD, Barbara Dafoe. *The divorce culture: rethinking our commitments to marriage and family*. 1st Vintage Books ed. New York: Vintage Books, 1998. ISBN 06-797-5168-8.

Použitá data:

Datový soubor European Value Survey (EVS) 1991, 1999 a 2008.

Přílohy

Příloha č. 1: Seznam použitých otázek (ve znění uvedeném v roce 2008)

Q1 Prosím řekněte, pro každou z následujících skutečností, jak jsou ve Vašem životě důležité:

(1=Velmi důležitá, 2=Dosti důležitá, 3=Ne příliš důležitá, 4=Vůbec ne důležitá)

Práce

Rodina

Přátelé a známí

Volný čas

Politika

Náboženství

Q43 Když někdo říká, že dítě potřebuje domov s oběma rodiči, aby vyrůstalo šťastně, souhlasil(a) byste s ním, nebo nesouhlasil(a)?

(Spíše souhlasím/Spíše nesouhlasím)

Q45 Souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícím výrokem? Manželství je zastaralá instituce.

(Souhlasí/Nesouhlasí/Neví)

Q46 Chce-li žena dítě, ale chce je vychovávat sama a žít bez muže, schvalujete to, nebo ne?

(Schvaluji/Neschvaluji/Neví)

Q47 Co si myslíte o následujících výrociích? Souhlasíte s nimi nebo nesouhlasíte?

(1=Rozhodně souhlasím, 2=Souhlasím, 3=Ani souhlas, ani nesouhlas, 4=Nesouhlasím, 5=Rozhodně nesouhlasím)

Manželství je předpokladem štěstí.

Q50 Který z následujících výroků nejlépe vystihuje Váš názor na odpovědnost rodičů vůči dětem?

Povinností rodičů je udělat to nejlepší pro své děti i na úkor svého vlastního prospěchu.

Rodiče mají svůj vlastní život a neměl by po nich nikdo chtít, aby se obětovali ve prospěch svých dětí.

Ani jeden z výroků.

Q68 Prosím řekněte mi pro každý z následujících výroků, zda dané jednání je vždy ospravedlnitelné, není nikdy ospravedlnitelné, nebo něco mezi tím.

(1=Nikdy neospravedlnitelné, 10=Vždy ospravedlnitelné)

Potrat

Rozvod

Euthanasie (ukončení života nevléčitelně nemocného)

Homosexualita

Lhát ve svůj prospěch

Sebevražda

Vztah vedle manželství

Úplatek za povinnost

Odjet z legrace s cizím autem

Šidit na daních

Státní podpora bez oprávnění

Užívat drogy

Q108 Zažil(a) jste již někdy některou z následujících událostí? Pokud ano, v jakém věku jste ji zažil(a) poprvé?

(Ano/Ne)

Rozvod některého ze svých dětí

Rozvod svých rodičů

Rozvod jiného příbuzného

Q126 Když Vám bylo 14, žil(a) jste se svými rodiči?

Ano, s oběma rodiči

Jen se svým otcem

Jen se svou matkou

Ne, nežil(a) jsem s rodiči

Q110 Jakého nejvyššího stupně vzdělání jste dosáhl(a)?

ZŠ/vyučen

SŠ

VŠ

Q86 Pohlaví respondenta

Muž

Žena

Q87 Můžete mi prosím sdělit rok svého narození?

Q97 Jaký je Váš současný rodinný stav?

Ženatý/Vdaná

Registrované partnerství

Vdovec/Vdova

Rozvedený/Rozvedená

Odloučení

Nikdy neoženěn/neprovdána, svobodný/á